

Univerza v Ljubljani
Fakulteta za družbene vede

Cihan Hadžimušović

MIT O VODITELJU – MUSTAFA KEMAL ATATURK

DIPLOMSKO DELO

Ljubljana, 2006

Univerza v Ljubljani
Fakulteta za družbene vede

Cihan Hadžimušović

Mentor: izredni profesor dr. Mitja Velikonja

MIT O VODITELJU – MUSTAFA KEMAL ATATURK

DIPLOMSKO DELO

Ljubljana, 2006

MIT O VODITELJU – MUSTAFA KEMAL ATATURK

Tema diplomske naloge je namenjena predstavitvi pomena in prisotnosti mita o Mustafi Kemalu Atatürku, ugotoviti kaj ga je dvignilo iznad meje običajnosti in ga naredilo za enega najbolj oboževanih voditeljev. »Nesmrtni voditelj«, »brezprimeren heroj« in »večni šef«, kakor ga Turki imenujejo, je močno vplival na potek zgodovine turškega naroda. Uspelo mu je homogenizirati Turke, da so stremeli k skupnemu cilju, ki je vodil v neodvisnost države. S svojimi reformami je Atatürk državo postavil po načelih republikanstva, sekularizma, populizma, nacionalizma, etatizma in revolucionizma. Atatürk je v času svojega predsednikovanja ustvaril nov politični in pravni sistem, ukinil kalifat, ločil državo in religijo, šariat je nadomestil s civilnim pravom, spremenil abecedo in uvedel še vrsto drugih reform, da bi tako moderniziral Turčijo. To je človek, ki je zaslužen za to, da je Turčija danes na poti v Evropsko unijo, kar je še en dokaz, da je to moderna, sodobna država, takšna, kot je hotel Atatürk.

Ključne besede: Mustafa Kemal Atatürk, mitologija, voditelj, sekularizem

MYTH OF A LEADER – MUSTAFA KEMAL ATATURK

The aim of my diploma is to present the meaning and the presence of Mustafa Kemal Atatürk's myth, to explore what raised him above the borders of customary and made him one of the most worshiped leaders. »Immortal leader«, »unprecedented hero«, »eternal chief « as Turks call him, Atatürk has strongly influenced the historical course of the Turkish nation. He succeeded to homogenize Turks to the common goal that lead to the independence of the country. With his reforms he built the country on the principles of republicanism, secularism, populism, nationalism, etatism and revolutionism. During the period of his presidency Atatürk created a new political and legal system, abolished caliphate, separated state from religion. Sharia was substituted with the civil law. He changed the alphabet and introduced several reforms with the aim of modernizing the Turkey. It is his merit that today Turkey is on its way to European Union, which is yet another proof that Turkey is a modern, contemporary country just as Atatürk wanted.

Key words: Mustafa Kemal Atatürk, mythology, leader, secularism

KAZALO

UVOD.....	6
HIPOTEZE.....	7
METODOLOGIJA IN STRUKTURA ANALIZE.....	7
1. MIT.....	9
1.1 Sodobni politični mit.....	10
2. VODITELJ.....	11
2.1 Osebnostne karakteristike voditelja.....	12
2.1.1 Avtoriteta.....	14
2.1.2 Karizma.....	15
3. IDEOLOGIJA.....	15
3.1 Nacionalizem in religija kot dejavnika, ki bistveno vplivata na pojav mita o voditelju.....	16
3.1.1 Nacionalizem in nacionalistični miti.....	17
3.1.2 Religija kot dejavnik nacionalnega povezovanja.....	18
4. MIT O VODITELJU.....	19
4.1 Dejavniki, ki vplivajo na nastanek mita o voditelju.....	20
4.2 Sodobni mit o voditelju.....	29
4.2.1 Girardetova klasifikacija.....	29
4.2.1.1 Arhetip cincinatusa.....	30
4.2.1.2 Arhetip Aleksandra makedonskega.....	30
4.2.1.3 Solonov arhetip.....	32
4.2.1.4 Mojzesov arhetip.....	32
4.3 Perspektive mita o voditelju.....	33
4.3.1 Navezava na zgodovino.....	34
4.3.2 Navezava na religijo.....	34
4.3.3 Navezava na znanost.....	35
4.3.4 Družinska naveza.....	36
4.3.5 Neposredna zveza s skupino, v kateri ima vodstveno vlogo.....	37
4.3.6 Neomejene organizacijske in duhovne sposobnosti.....	38
4.3.7 Voditelj na čelu majhne skupine izbrancev.....	38
4.3.8 Prizemljitev mitske podobe voditelja.....	39

5. VZPON MITA O ATATURKU.....	40
5.1 Štiri faze pri gradnji Ataturovega mita	42
5.2 Politična stranka.....	43
5.2.1 Principi kemalizma.....	44
5.3 Religija, sekularizem in nacionalizem.....	47
5.3.1 Novi integrativni kolektivni sistem.....	48
5.3.2 Nova Turčija in posamezniki	50
5.4 Kritika Atatürka.....	52
6. ZAKLJUČEK.....	55
7. LITERATURA IN VIRI.....	57

UVOD

20 stoletje je bilo zaznamovano s povratkom mitologij v družbeno in politično areno, ki je bil najbolj očiten v totalitarnih režimih, manj pa znotraj urejenih demokratičnih družb. Če želimo razumeti dogajanja v družbi in se naučiti skrivnosti njenega nastajanja, se moramo med drugim obrniti tudi na samo mitologijo družbe. Družbe ne moremo razumeti, če ne razumemo njenih mitov. Skozi mite družba izraža svojo vizijo preteklosti, sedanjosti in prihodnosti.

Pomemben element, ki se pojavlja skoraj v vsaki mitologiji, je mit o voditelju. Močan voditelj se ponavadi pojavi ob kriznih trenutkih. Vsak voditelj teži k temu, da poprime lik rešitelja naroda. Voditelju v krizni situaciji pripada vloga ponudnika nove identitete. Prikazan je kot oblikovalec in ustanovitelj vseh velikih dosežkov.

V diplomski nalogi bom poskušala odkriti družbenopolitične in zgodovinske okoliščine za nastajanje, ohranjanje in razvijanje mita o voditelju Turčije. Postavlja se vprašanje, zakaj nekdo postane najvišji politični voditelj. Kako določeni voditelji uspejo zbuditi v ljudstvu toliko čustev, da se poosebljajo z njimi in njihove vrednote sprejmejo za lastne? So obdobja krize plodna tla za nastajanje mita o voditelju? Zanima me, ali lahko posamezniki spremenijo tok zgodovine. Je vloga dana voditelju, da ta tok pospeši ali upočasni? Dejstvo je, da so zgodovinske osebnosti produkt dogajanj v družbi, v njej lahko pustijo svoj pečat in vplivajo na njo.

Mustafa Kemal Atatürk je pomembna zgodovinska osebnost. Pojavil se je kot rešitelj in nacionalni heroj v najbolj temnem obdobju turške zgodovine. Svoje mesto v zgodovini si je priboril po uspešnem boju Turkov proti imperializmu in kolonializmu. V takratnih ugodnih družbenozgodovinskih in političnih razmerah je Atatürku uspelo homogenizirati Turke k skupnemu cilju, ki je vodil v neodvisnost države. Mustafa Kemal Atatürk je pri 43 letih postal ustanovitelj in predsednik Republike Turčije ter njen modernizator.

Mit Atatürka je celo po njegovi smrti zelo močan in živi s Turki že dobro stoletje. Turška kultura z dediščino patrimonialne vojaške države in družbe je olajšala sprejetje Atatürkovega mita. Oboževanje Atatürka za večino Turkov meji na malikovanje, čemu pripomore tudi uradna politika. Kritika Atatürka je potlačena, celo prepovedana. Značilna so ritualna praznovanja dosežkov v vojni za neodvisnost in po njej. Pomembni datumi so zabeleženi s

prikazovanjem dokumentarcev na televiziji in obiskovanjem njegovega mavzolea. Posebnost Ataturka je njegov vpliv na Turčijo, ki je močan še toliko let po njegovi smrti. Ataturk je za Turke še vedno nesmrten, njegov obraz je na vseh kovancih, njegove slike pa visijo v vseh vladnih in nevladnih uradih in skoraj vsi kipi v Turčiji imajo njegovo podobo. Ataturk se je rodil kot Otoman in umrl v Republiki Turčiji kot Turek!

HIPOTEZE

V diplomski nalogi me zanima predvsem dvojje vprašanj:

1. Kakšni so bili družbenopolitični in zgodovinski pogoji za nastajanje, ohranjanje in razvijanje mita vrhovnega vodje v Turčiji, Mustafa Kemalu Ataturku, in kolikšen je bil k temu njegov lastni doprinos?
2. Mustafa Kemal Ataturk je v politični mitologiji sodobne Turčije prikazan kot borec in prerok, ki lahko računa na božjo pomoč. Je utemeljitelj reda in zakona. Odlikujejo ga znanstveni um ter neomejene duhovne in organizacijske sposobnosti. Kot tak, predstavlja enega osrednjih, če ne najpomembnejšega mita sodobne turške nacionalne mitologije.

METODOLOGIJA IN STRUKTURA ANALIZE

Moje diplomsko delo je razdeljeno na pet tematskih sklopov. V prvem delu diplomske naloge sem se posvetila predvsem teoretskim izhodiščem mita, njegovim temeljnim značilnostim in sodobnemu političnemu mitu. Drugi del je namenjen voditelju, njegovim osebnim karakteristikam, avtoriteti in karizmi. V tretjem delu bom na kratko omenila ideologijo, nacionalizem in religijo, kot pomembne dejavnike pri pojavu mita o voditelju. Pregled življenja Mustafe Kemala Ataturka in vzporedno še družbenopolitičnih in zgodovinskih dogodkov, bodo predstavljeni v četrtem poglavju. V njem bom predstavila dejavnike, ki vplivajo na nastanek mita o voditelju, družbenopolitične in zgodovinske pogoje ter mitizirane osebne lastnosti voditelja, Girardetovo klasifikacijo ter perspektive nastanka mita o voditelju v primeru Ataturka. V petem in zadnjem delu se bom osredotočila na vzpon mita o Ataturku, religijo in nacionalizem, politično stranko, ideologijo ter kritiko njegovega mita.

Analiza mita o voditelju Mustafi Kemalu Atatürku bo temeljila predvsem na proučevanju literature, ki obravnava to tematiko. Uporabljeni bosta zgodovinska in sociološka metoda ter primerjava analiz oziroma študij, ki so preučevale fenomen Mustafe Kemala Atatürka. Predstavljene hipoteze bom teoretično preverila z uporabo turških, zahodnih in elektronskih virov. Uporabila bom tudi analizo govorov. V poglavju, ki bo namenjeno preučevanju družbenopolitičnih in zgodovinskih dogodkov se bom opirala predvsem na zgodovinsko opisno metodo.

1. MIT

Mit¹ je v arhaičnih družbah zajemal celotno kulturno življenje človeka. Skozi mit so opisani dogodki iz začetkov človeštva, kako je nekaj bilo ustvarjeno in začelo obstajati. V primitivnih družbah je mit upravljal s celotnim človeškim družbenim občutjem in življenjem. Ljudje so s pomočjo mitov razlagali zakonitosti življenja in narave.

Mit vedno obstaja v povezavi z družbo oziroma kulturo v kateri se je razvil in predstavlja pomemben element v sodobni družbi. Ne obstaja kultura brez mitske preteklosti, zato mitologija ni le stvar preteklosti. Po določenih mitoloških vzorcih deluje tudi sodobna družba. Še več: neprestano se rojevajo novi miti. Ko stari izginejo se vedno pojavijo in so potrebni novi. Dogajanje v družbi ne moremo nikoli dovolj razumeti, če ne poznamo njene mitologije (Velikonja 1996: 12). Poznavanje mita pomeni naučiti se skrivnosti nastanka sveta, ki omogoča razumevanje tega, kako so stvari začele obstajati in kje se jih lahko najdejo in ponovno oživi. Nobena družba ne funkcionira brez določenih mitov, ki vsebujejo pogled na preteklost, sedanjost in prihodnost. Mit je osnovni element ljudske kulture in je živa stvarnost h kateri se nenehno vračamo. Kot pravi Kolakowski, je mitska zavest vseprisotna (Kolakowski 1989: 45). Vpliv in moč mita se torej kažeta v vseh segmentih družbe.

Najpomembnejše funkcije mita so integrativna, kognitivna ter komunikacijska funkcija. Integrativna krepi skupinsko identiteto. Gre za doseganje identifikacije vseh naslovnikov mitskega diskurza. Kognitivna funkcija pojasni, klasificira, povezuje ali ločuje. Komunikacijska pa se ukvarja z mitskimi izrazi v vsakdanjem življenju.

Zaključim lahko torej, da so miti prisotni v vseh področjih družbenega življenja. So del našega vsakdana. Z miti postane naša preteklost bolj razumljiva in naša dejanja postanejo bolj smiselna. Najpomembnejše mesto pa zavzemajo miti, ki nastajajo in živijo v politični sferi.

Pri ustvarjanju mita kriterij resnice ne igra pomembne vloge, ker ne zajema nekega dokazovalnega postopka. Povezan je z močnimi emocijami ljudi in trenutne potrebe družbe po globlji osmislitvi določenega družbenega momenta. Je objektivizacija družbenega

¹ Beseda mythos izvira iz grškega jezika in označuje dojetje sveta in življenja, ki se razlikuje od našega današnjega filozofsko in znanstveno zasnovanega razumevanja človeka in njegovega položaja v celoti vsega bistvenega (Đurić 1989: 27).

izkustva, čeprav najdemo tudi takšne mite, ki so samoustvarjeni. Pri proučevanju mita o Atatürku, sem naletela prav na samoustvarjanje lastnega mita.

1.1 SODOBNI POLITIČNI MIT

V času družbenih kriz se vzpostavi idealno okolje za rast političnih mitov. Človek se v brezizhodnih situacijah vedno zateče k skrajnim sredstvom. V teh situacijah se potreba po mitu poveča. Mit posameznike med seboj poveže, krepi občutek skupnosti in jim nudi oporo. Sorel razume mit kot politično sredstvo, s katerim se lahko vpliva na množice. Mit lahko usmeri občutke množice v določeno smer. Je simbol vere ene skupine ljudi, ki poskuša ustvariti nov družbeni red, nove ustanove in odnose (Sorel v Đurić 1989: 121). Za politične mite je značilno, da niso le politični, temveč se navezujejo na religijo, zgodovino, ekonomijo... Politični mit je sredstvo, s katerim se povrne oskrunjena identiteta in je način, da se gradi nova oblika družbene stvarnosti.

Za analizo družbe in posameznikov je mit nujno potreben, saj zajema njeno zgodovino, sedanjost in prihodnost. Predstavlja integrativni del kulture, ki poveže tradicijo s sedanjostjo. Vsi bistveni segmenti družbe imajo svoj mit. Hkrati pa je posamezen mit, v povezavi z drugimi miti, tista oblika družbene predstave, ki je sposobna narediti določene odločitve, strategije nujne, izbrane družbene institucije ali pa skupine posebej pomembne. Z njimi družba spreminja stalno začasnost vsega v večno sedanjost (Velikonja 1996: 20).

Prepričevalna moč mita, sposobnost prevzemanja naslovnikov, oblikovanje pogleda na svet in prisvojitve njihovih dejanj je v mehanizmu zamenjevanja splošnega z osebnim. Posameznik postane predstavnik splošnega. Splošno pridobiva v novih mitologijah različna imena: nacionalno, družbeno, razredno itd. Po Girardetu do rojstva političnih mitov pride, ko se družbena travma prelevi v psihično. Začne se v skritem porastu negotovosti ali strahu v temnem področju teženj in jalovih pričakovanj (Girardet 2000: 206). Miti se začnejo širiti, ko se v kolektivni zavesti pojavi odpor do poistovetenja z obstoječim. Sociološko gledano politični mit ni le proizvod, rezultat ali posledica, temveč tudi povzročitelj, gibalo ali oblikovalec. Politični mit je rezultat določene družbene stvarnosti, vendar je istočasno tudi njen graditelj. Nastane tam, kjer se je družbeno tkivo strgalo in se smatra za enega najbolj

ustreznih načinov, da ga obnovi. Miti premoščajo jez med individualnim in kolektivnim (Girardet 2000: 209).

Značilnosti političnih mitov so po Cassireru dobra pripravljenost in premišljenost, kjer ni nič prepuščeno naključju. So umetni proizvodi, ki so jih pripravili izkušeni in spretni obrtniki. Njihova naloga je, da razobličijo vse kulturne vrednosti, da osvobodijo človeka vsakršne odgovornosti in pripravijo teren za nemoteno vladavino ene manjšine nad ogromno večino. Politični miti so proizvodi volje za moč, ki so izdelani kot orožje. Ta pojav političnih mitov je znak globoke krize h katerim se moderni človek priteče (Cassirer v Đurić 1989: 106).

Nastajanja teh sistemov ne moremo razumeti le kot zaroto vladajoče elite in zvutih političnih praktikov ter ideologov, ker nobena institucija ne more temeljiti izključno na podlagi represije in terorja. S to pojasnitvijo bi pojmovanje mitologije skrčili le na enodimenzionalno razmerje med vladajočimi in nebogljenno množico. Izgubili bi bistveni del mita.

1. VODITELJ

Vodja je običajno oseba, ki najbolj vpliva na aktivnost določene skupine ljudi, institucije ali množice in ji olajša doseganje zastavljenih ciljev. Pripadniki teh socialnih enot pa v večini sledijo predlogom, ukazom vodje (Ule 2000: 384). Največja potreba po vodji se pojavi v trenutku, ko kolektivna želja doseže nezadržno moč, ko se izgubi upanje v izpolnitev želja po običajni in normalni poti. Moč kolektivne želje je utelešena v vodji. Prejšnje družbene vezi, zakonitosti, ustava, pravo postanejo nepomembne. Ostaja le mistična moč in avtoriteta vodje in njegova volja postane najvišji zakon. Civiliziran človek podleže strastem. Ko te strasti dosežejo svoj vrhunec, popustijo najbolj racionalni vzgibi. Potreba po racionalnosti se ne prekine. Ustvari se nova teorija, ki opraviči vero (Cassirer 1995: 14). Če se kolektivna želja čuti v vsej njeni moči, je potem lahko prepričati ljudi, da je potreben le pravi človek, da jih zadovolji.

Posameznik se identificira z idejami in političnimi gibanji, ki jih predstavlja vodja. V kriznih in negotovih razmerah se ta potreba poveča, kar je tudi eden od razlogov za porast nacionalizma in regionalizma. Vodje dajejo ljudstvu občutek moči in samozavesti, zato se večina identificira z njimi. Vodja, kot rešitelj, je predstavljen posebej v težavnih razmerah.

Deluje kot luč v temi, sprejema zahtevo po spremembi iz mračne dobe preganjanja in stiske. Prikazan je kot zagrizeni borec in odrešitelj, ki se uspešno zoperstavlja zli usodi, težave in sovražnike pa triumfalno premaga. Politični voditelji naj bi bili zunanja sila, ki premika celotno posameznikovo in družbeno življenje (Cassirer 1995: 18).

Voditelj predstavlja posebljanje idealne podobe družbe brez razcepa. Je izraz moči naroda, ki je povezan z mitskimi silami in hkrati zagotavlja funkcionalno regulacijo odnosov med posamezniki in skupinami, ki v okviru stremljenja k enotni družbi opravljajo svoje specifične vloge (Slavujević 1986: 122). Vodja mora svojo nalogo sprejeti resno, mora imeti ideje za uresničitev skupnih ciljev. Skupina je organizem, voditelj pa je tisti, ki odstranjuje napetosti in skrbi za ravnotežje in preživetje skupine.

Sindrom vodje je bolj značilen za demokratsko nezrele družbe, ki v svojem zaščitniku vidijo način izhoda iz aktualnih življenjskih problemov. Postane mesija, ki jih lahko reši iz eksistencialne negotovosti. Te družbe iščejo voditelje, ki jih bodo vodili v obljubljeno prihodnost. Njihova funkcija je v prepričevanju ljudi, da delujejo na poseben način, ki je koristen za družbo. Na tak način ostvarijo stabilnost in neprekidnost politične vladavine. Voditelji množici v zameno za poslušnost nudijo varnost. Voditelj mora imeti tudi določene osebnostne karakteristike, ki posameznike prepričajo, da mu lahko zaupajo in da bo dano vlogo uspešno opravljal.

2.1 OSEBNE KARAKTERISTIKE VODITELJA

S pojmom voditeljstva se najbolj povezuje ambicioznost, želja po napredovanju v družbeni hierarhiji in vodenje. Druge osebnostne lastnosti voditeljev so višja inteligentnost, besedne sposobnosti, ekstravertnost in celo fizični videz (Pečjak 1995: 59). Po mnenju Uletove, je za dobre vodje značilna samozavest, izdelana samopodoba, stabilna struktura osebnosti, senzibilnost, empatija, komunikativnost, ekstravertnost, dominantnost, inteligentnost in strokovnost (Ule 2000: 386). Po Machiavelliju uspešnega vladarja krasijo cinizem, prevarantstvo, laž, goljufija in izkoriščanje. Ta naj ne bi nikomur zaupal, je brezoseben, brez ideologije in brez čustev. Njegovo edino zadovoljstvo je občutek moči in manipulacija z ljudmi (Machiavelli v Pečjak 1995: 69).

Nobena osebna lastnost pa sama po sebi ne oblikuje političnega voditelja, saj vodenje v kriznih razmerah zahteva drugačno osebnost kot v miru. Voditelj je pravi človek, ki se ob pravem času znajde na pravem mestu, kar ni odvisno le od njegovega hotenja. Po Freudu vlada med voditeljem in ljudstvom ojdipovski odnos. Voditelj zbuja v ljudeh čustva oboževanja, vdanosti in strahu. Z njim se identificirajo in mu sledijo. Na drugi strani pa voditelj trpi zaradi hudih in potlačenih primanjkljajev, ki jih skuša nadoknaditi z vladanjem (Pečjak 1995: 64).

Ena od lastnosti, ki jo izražajo mnogi voditelji, in se posebno pojavlja v avtoritarnih režimih, je skrajni narcizem.² Navzven se izraža z ekzibicionizmom (npr. obleke) in z neustavljivo željo po slavi in čaščenju (glej Pečjak 65). Po klasični psihoanalitični teoriji je narcizem posledica pomanjkanja ali izgube starševske ljubezni v zgodnjih letih življenja. Nekateri neoanalitiki vidijo v njem posledico neuspeha pri oblikovanju celovite osebnosti. Na eni strani se posameznik počuti šibkega, odvisnega, negotovega in osamljenega po drugi strani pa razvije grandiozno podobo svoje osebnosti. Z njo se brani pred notranjim razpadom. Eden od mehanizmov obrambe je identifikacija z gibanjem, ki ga vodi. Politična funkcija voditelju zadovoljuje potrebo po veličini. »Veliki voditelji« se ne pustijo preučevati in največkrat ponarejajo življenjepise.

Populistični voditelji se obračajo neposredno na ljudstvo. Sklicujejo shode in zborovanja, govorijo z zanosom in poznajo potrebe ljudi.³ K spretnosti govora ne sodi le barva glasu, razločnost izgovorjave in pravo poudarjanje besed, temveč prava izbira besed. Večji učinek imajo čustvene, kot razumske besede in stavki. Čustvenega učinka nimajo samo tožbe in obtožbe, temveč tudi grožnje, ki pripravljajo udeležence na akcijo (Pečjak 1995: 68-69). Pomembna komponenta, ki vpliva na pozitivno prepoznavo voditelja, je predstavitev njegove celostne podobe. Sem spada njegova zunanja podoba, urejenost, primerna oblačila, pravilna in konsistentna uporaba retorike, mimika in gestikulacija ob nastopanju, predstavljanju v javnosti in na slikah, način življenja itd. V prvi vrsti je politični akter javna osebnost, ki mora dosledno krepiti lastno prepoznavnost.

² Po Corsinijevi psihološki enciklopediji je narcisoid »osebnost z grandioznim občutkom samopomembnosti«.

³ Pomembnost govorov je poudaril že Le Bon, ki je zapisal: »pretiravati, trditi, ponavljati in nikoli ne poskušati česarkoli predstaviti z razumskim razlaganjem to je najpomembnejši način argumentiranja ljudskih govornikov« (Pečjak 1995: 74-75).

V literaturi pogosto naletimo na termina karizma in karizmatična osebnost, ki se pojavljata v obdobjih krize, ko družbeni red ni v stanju zadovoljiti novonastalih potreb. Max Weber je s karizmatično osebnostjo označil avtoriteto, ki svojo izjemno moč črpa iz sebe, namesto iz družbenega položaja ali funkcije.

2.1.1 Avtoriteta

Izraz avtoriteta je latinskega izvora, (lat. auctoritas) in pomeni poroštvo, jamstvo, veljavnost, zgledno ravnanje, vzor, verjetnost, ugled, vpliv, pomembnost, tehtnost, pooblastilo, moč in oblast. Gre za sposobnost določene osebe, skupine ali organa, da brez dokazovanja ali uporabe sile vpliva na druge ljudi (Sruk 1995: 28).

Avtoritarna osebnost je proizvod represivne civilizacije za katero je značilna moralna in psihična negotovost. Ta negotovost se poveča, če avtoritarna osebnost živi v času, ki je nestabilen in dvomi v svoj jaz. Zato išče azil v močnem političnem redu. Brani ta red in se z njim identificira, ker preko njega brani svojo varnost. Tadić še opozarja na janusov obraz kategorije avtoritete, ki vsebuje svojo racionalno oziroma pozitivno stran in iracionalno oziroma negativno stran. Avtoriteta, ki pomaga pri emancipaciji človeka, je pozitivno dejstvo v obstoju vsake družbe. Ko se avtoriteta umika racionalni kontroli in možnosti kritičnega verovanja, in je zgrajena na slepem verovanju množice ali posameznikov v njegovo nevsakdanjo moč in modrost, je govora o iracionalni avtoriteti. Ta vrsta avtoritete je blizu pojmu karizmatičnega vodje o kateri govori Max Weber (Tadić 1987: 59 in 88).

Oblast po Weberu lahko počiva na različnih motivih tistih, ki se pokoravajo. Nekateri poskušajo dano situacijo izkoristiti v lastne namene, čisto ciljno-racionalno, drugič je ta pogojena z običaji, lahko pa je pogojena s čistimi afektivnimi motivi. V čisti obliki obstajajo tri legitimne osnove oblasti, od katere ima vsaka različno strukturo upravnega aparata, in se poslužuje z različnimi sredstvi upravljanja. Tako Weber loči tri tipe avtoritete: racionalno – legalno, tradicionalno in karizmatično. Na prvo mesto postavlja oblast, katere legitimnost sloni na racionalnih zasnovah in na »zakonitosti«, kot spoštovanju normativnih načel in pravic. Na drugem mestu je oblast, ki ima tradicionalna izhodišča, in je osnovana na veri v svetost najvišje oblasti. Na tretjem mestu je avtoriteta, ki se utemeljuje na karizmatičnih zasnovah (Weber 1978: 359).

2.1.2 Karizma

Karizmatična oblast⁴ je osnovana na afektivni predanosti osebnosti vodje in njenimi božanskimi lastnostmi, še posebej magičnim sposobnostim, preroški moči ali junaštvu, duhovni in besedniški moči. Karizmatični voditelj je vedno radikalno nastrojen. Pod vprašaj postavi obstoječe družbene norme in ustanove poseganjem v bistvo stvari. Karizma je pogosto proizvedena skozi propagando, kjer je voditelj predstavljen na način, ki ga odmika od povprečnega človeka. Njegov položaj, mišljenje in celotna vizualna podoba ustvarjajo karizmo. Karizmatična oblast je osnovana na veri v posebne osebne lastnosti voditelja. Lahko je vodja, prerok, heroj, demagog ali karkoli drugega. Pomembno je, da se vodja z delom potrjuje, da razpolaga s posebno močjo in nadpovprečno sposobnostjo. Karizmatični voditelj vlada dokler je v stanju da najde pristaše, in dokler oni verjamejo, da mu dolgujejo poslušnost. Ob vsakem neuspehu izgublja zaupanje svojih pristašev. Poslušnost se dolguje vodji zaradi njegovih osebnih lastnosti. Njegova oblast se neha, ko ga njegov »bog« zapusti, ali ko množice izgubijo vero v njegovo junaško moč ali lastnosti vodje (Weber 1978: 366). Avtoriteta karizmatičnega voditelja torej ni utemeljena na moči, ki bi izhajala iz njegove družbene pozicije. Njegovi privrženci so prepričani o njegovi osebni izjemnosti. Karizmatično vodstvo se kaj kmalu po svojem nastanku in začetni uveljavitvi začne spreminjati v racionalno-legalni sistem oblasti ali pa v kak totalitarni sistem z ustreznim kultom osebnosti, katere karizma hitreje ali počasneje ugaša.

3. IDEOLOGIJA

Slavujević definira ideologijo ali ideološki mit kot »vrednostno iracionalno zasnovano kolektivno predstavo o želenem družbenem stanju, ki prežema sfero idejnega in s pomočjo svoje namernosti prehaja v politično delovanje s ciljem realizacije v družbenem življenju« (Slavujević 1986: 30). Mit o voditelju ne more obstajati sam brez ideologije. Mit in ideologija se nenehno povezujeta, lahko bi celo rekli prepletata. Delujeta skupaj in tako povezana oblikujeta celovito mitologijo. Za tradicionalne mite je značilno, da nikoli niso povsem dorečeni, niso do konca izrečeni. Ta manjko zapolnjujejo ideološki miti. Deluje kot odgovor

⁴ V politično literaturo je pojem karizme vnesel Max Weber, z njo je označil avtoriteto, ki svojo izjemno moč črpa iz sebe in ne iz družbenega položaja ali funkcije.

na tradicionalni mit. Mitologija je celota razmerij med mitom in ideologijo, med samoumevno zavezanostjo tradiciji prvega in v prihodnost usmerjenim projektivnim aktivizmom drugega (Velikonja 1996: 25).

Naloga ideoloških mitov je, da pojasnijo, obvladajo situacije v kateri se je določena družba znašla. Voditelji v ideologiji nenehno iščejo dokaze za svojo pravilnost in obratno. Ideologije določenim teorijam, vrednotam in stališčem dajejo prednost pred ostalimi in z njimi zgradijo celoto idej. Posamezniki si skozi razlagajo družbeno delovanje. Ideologije lahko povzročijo krhanje določenega sistema oblasti in njegovo premikanje, ki deluje ne samo v napetih in dramatičnih zasukih temveč tudi v postopnih procesih. Therborn meni, da ideologije ne samo podrejajo ljudi določenemu redu, temveč jih tudi usposablja za zavestno določeno akcijo, vključno z akcijami za postopno ali revolucionarno spremembo (Therborn 1987: 5)

Althusser je predstavil temeljno funkcioniranje vseh ideologij kot štirikratni sistem, ki vključuje: interpelacijo individuov kot subjektov; njihovo podreitev Subjektu; vzajemno prepoznavanje subjektov in Subjekta, prepoznavanje subjektov med seboj in subjektovo prepoznavanje samega sebe (Althusser v Therborn 1987: 30).

3.1 NACIONALIZEM IN RELIGIJA KOT DEJAVNIKA KI BISTVENO VPLIVATA NA POJAV MITA O VODITELJU

Nacionalna pripadnost je danes ena izmed ključnih oblik identifikacije posameznika. Religijsko funkcijo povezovanja določene družbe je do neke mere prevzel nacionalizem. S krepitvijo nacionalne zavesti so postajali ljudje vedno bolj predani svojemu narodu oziroma državi v kateri so živeli. Človek postane predvsem pripadnik svoje nacionalne države. Vernika izpodrine državljan. Pri sodobnih pojavih gre za sakralizacijo naroda, religizacijo nacionalnega oz. nacionalizacijo religije (Velikonja 1996: 65). Lastni narod oz. lastna narodna identiteta se poudarja kot najvišja vrednota. Nacionalne meje in pravice nasploh so svete in nedotakljive. Sveta je zemlja, jezik, spomin na prednike...

Proces sekularizacije je eden od najvažnejših tokov promocije nacije kot nove politične skupnosti in kot novega mitiziranega absolutnega človekove pripadnosti (Velikonja 1996: 65). Seveda pa ne moremo totalno izključiti močnega vpliva religije pri določenih primerih.

Religija je v nekaterih družbah močno vplivala na oblikovanje in utrjevanje nacionalne zavesti. V nadaljevanju bom podala teoretično razlago pojmov nacionalizma in religije.

3.1.1 NACIONALIZEM IN NACIONALISTIČNI MITI

Zaradi množice pojavov, ki jih je mogoče uvrstiti v pojem nacionalizma lahko rečemo, da gre za eno najbolj ambivalentnih pojmov. Nacionalizem potrebuje tako sile, ki se borijo za politično, družbeno, ekonomsko in kulturno osvoboditev, kot tudi tisti katerih cilj je zatiranje. V imenu nacionalizma so počenjali zločine, opravičevali teritorialna osvajanja, ogrožali obstoj posameznika in nekega ljudstva, po drugi strani pa je nacionalizem vzbujal upe v pravični in svobodni družbeni red. Nacionalizem lahko na eni strani pomeni osvoboditev, na drugi pa zatiranje. Govorimo lahko torej o negativnem in pozitivnem nacionalizmu.

Med skupne sestavine nacionalizma prištevamo:

- zavest o edinstvenosti neke skupine ljudi, glede na njeno etnično, lingvistično ali religiozno homogenost,
- poudarjanje skupnih sociokulturnih vedenjskih norm in zgodovinskega spomina,
- občutek skupnega poslanstva,
- prezir in sovraštvo do drugih narodov, ljudstev (Alter 1991).

Narod je družbena skupina, ki se je na podlagi različno nastalih zgodovinskih, jezikovnih, kulturnih, religioznih ali političnih pogojev začela zavedati svoje nerazdružnosti, enotnosti in posebnih interesov. Ta družbena skupina zahteva pravico do politične samoodločbe ali pa jo z nacionalno državo že realizira. Pri nacionalizmu je narod na najvišjem mestu. Ima to lastnost, da povezuje ljudi pri doseganju cilja. Nacionalni interesi predstavljajo merilo za politično misel. Posledica tega dejstva je transformacija nacionalizma v nadomestek religije. Pri nacionalizmu se religiozno sekularizira, nacionalno pa postane sveto (Alter 1991).

Integracijski faktor nacije in države postane nacionalna mitologija, ki mora, tako kot civilna religija, zadostiti trem zahtevam: da jo lahko sprejmejo vsi, da religiozno utemelji narod in da ima posebno podporo družbenih in državnih ustanov. Tako Matić loči tri skupine mitov. Metafizične, v kateri gre za iskanje in dokazovanje večnosti, utemeljenosti nacije. Fizični mit, kjer narodna homogenost, monolitnost in čistost dokazujejo skupno poreklo. V zadnjo

skupino spada kulturni mit, s katerim se utemeljuje kulturna izjemnost, večvrednost naroda. Dodan je še mit o dolgotrajni zgodovinski kontinuiteti naroda, kjer poskušajo rojstno uro svojega naroda pomakniti čim dlje v preteklost in tako upravičiti svojo dolgovečno samoniklost, zgodovinske predprave in zahteve (Velikonja 1996: 51-67).

3.1.2 RELIGIJA KOT DEJAVNIK NACIONALNEGA POVEZOVANJA

Religijo najdemo v vseh kulturah od najstarejših časov do današnjih dni. Skozi zgodovino je bistveno vplivala na oblikovanje različnih skupnosti. Ugotovimo lahko, da ni definicije, s katero bi lahko zajeli vso raznovrstnost pojava religije. Izhodišče znanstvenega obravnavanja pojavov religije je ta, da gre pri religijah za človeške pojave, katerih vzroke je mogoče razložiti v okviru narave oz. naravnega. Domneva je, da je religija človeški proizvod. Med tem, ko religijske opredelitve religije sprejemajo zatrdjevano »razodetost«, nadnaravnost religijskih vsebin (Smrke 2000: 20).

Po Edwardsu nobena religija ne vsebuje vseh lastnosti religije in nobena posamična lastnost ni nujna sestavina konkretne religije. Nekatere svetovne religije imajo manj, nekatere več lastnosti. Najpogostejše podobnosti religij po Edwardsu so: verovanje v nadnaravna ali superiorna bitja, kompleksen pogled na svet, ki vsebuje razlago smisla človekovega življenja, vera v posmrtno življenje, moralni kodeks, verovanje, da ta moralni kodeks sankcionira superiorno bitje ali bitja, upoštevanje vprašanja zla v svetu, teodiceja kot vprašanje smiselnosti trpljenja, molitev in rituali, sveti objekti in mesta, razodeta resnica oziroma resnice, ki se jih šteje za razodete, izkustva kot npr. misticizem in strahospoštovanje, globoka in intenzivna skrb za nekaj itd. (Edwards v Smrke 2000: 29).

Pripadnost neki religiji je prevzemala tako asimilacijsko kot ideološko vlogo pri oblikovanju narodne zavesti. V določenih družbah je bil prepoznaven dejavnik nacionalnega povezovanja, pri drugih pa ni imel pomembnejšega vpliva. Potreba po verski identiteti je bila najbolj izražena pri narodih, ki so se čutili ogrožene zlasti s strani tujih skupin, ki so bile hkrati tudi druge veroizpovedi.

4. MIT O VODITELJU

Roger Bastide pojmuje mit kot odgovor na socialno neravnotežje in napete odnose znotraj določenih družbenih struktur. Primerja jih z velikim platnom na katerega skupine projekcira kolektivni strah zaradi svojega negotovega življenja (Girardet 2000: 204).

Hitre spremembe v kulturnem in družbenem okolju, hiter razvoj zgodovinskih tokov in dogodkov, razpad mehanizmov, ki so urejali življenje posameznika, pospeši potrebo po voditelju. Na ruševinah ugaslih verovanj se gradijo nove predstave in prepričanja. Carlyle poudarja, da je kult heroja nujen element človeške zgodovine. Trdil je, da se »veliki človek« pojavlja v vseh obdobjih svetovne zgodovine, ki je nezamenljiv odrešitelj svoje dobe. Je iskra, brez katere gorivo nikoli ne bi zagorelo, njegova beseda je modra in zdravilna. Vanjo lahko vsi verjamejo (Carlyle v Cassirer 1995: 14). Carlyle izpostavlja samo pozitivne strani velikega voditelja oz. ga celo idealizira. Je pa seveda res, če je družba v globoki krizi, pride do splošne zaslepljenosti in je človek podvržen manipulaciji. Vodje to izkoristijo.

Pri analizi mitov v večini primerov ni mogoče povleči natančne meje med mitskim in legendarnim ter zgodovinskim in dejanskim. Vprašanje se postavlja, kako se odvija prehod iz zgodovinskega v mitsko, kako se odvija skrivnostni proces heroizacije, ki vodi do spremembe stvarnosti in njeno pretakanje v imaginarno. Po Girardetu je ta proces dolgotrajen in je organiziran v sukcesivnih fazah, ki se razlikujejo po svoji afektivni obarvanosti. Obstaja obdobje čakanja in pričakovanja, v katerem nastaja in se širi slika o želenem Rešitelju. Takrat se kristalizira celota skupnih upanj in sanj, ki praviloma še niso jasno oblikovane. Temu sledi obdobje prisotnosti, ko se Rešitelj že pojavi, ko se zgodovina dogaja pred našimi očmi in se dogodki zgostijo. Takrat je prisotnost voljne manipulacije v procesu izgradnje mita najbolj vidna. Tretje obdobje je doba spominov. Takrat se lik Rešitelja, ki je že odvržen v preteklost, spreminja v skladu s sestavljenimi, selektivnimi mehanizmi spominov, potiskanja, preurejanja in povečevanja (Girardet 2000: 81-82).

4.1 DEJAVNIKI KI VPLIVAJO NA NASTANEK MITA O VODITELJU

Težke okoliščine, obdobja kriz... so plodna tla za rojstvo velikih voditeljev. Takrat ljudje v vodji vidijo svojega mesijo, ki jim lahko zagotovi varnost in zaščito; reši jih pred propadom. Vodje tako prevzamejo nase odgovornost in skrb za svoj narod. Ker je kolektivna želja personificirana v voditelju bi lahko sklepali, da individualna krivda ne obstaja več. S tega vidika bi lahko vso krivdo za zločine ali uspehe nekega voditelja pripisali njemu. Tu se soočamo z nevarnostjo pretiranega ocenjevanja pomembnosti neke osebnosti. Poveljevanje in poudarjanje vloge osebnega dejavnika v zgodovini pomeni nasedanje kultu voditelja, tolmačenje, da je določeno gibanje ali režim osebno delo, privatni projekt in zasluga enega človeka. Pristati na zgodovinski determinizem je druga nevarnost, ki izključuje vsako pojasnjevalno moč subjektivnega dejavnika v družbi in zgodovini, ki se odvijata zgolj po neosebnih, objektivnih zakonitostih. Velike osebnosti so prikazane le kot odraz delovanja nekih globljih, od njih neodvisnih procesov ekonomskega, družbenega, civilizacijskega itn. razvoja (Velikonja 1996: 809).

Da bi se izognili pretiranim posplošitvam je na fenomen mita o voditelju potrebno gledati iz več vidikov in pri tem upoštevati dva dejavnika. Na eni strani dejanske in pripisane, mitizirane osebnostne lastnosti voditelja in na drugi tedanje družbenopolitične in zgodovinske pogoje. Velikonja (glej Velikonja 1996: 812-814) opozarja na osem medsebojno povezanih družbenozgodovinskih dejavnikov, ki vplivajo na oboževanje vodje. Pri analizi mita o Ataturku bom poskušala njegove osebnostne lastnosti obravnavati v kontekstu takratnih turških družbenozgodovinskih okoliščinah.

1) Kult osebnosti se lažje uveljavi v okolju z manj razvito demokratično tradicijo in s prevladujočo avtoritarno politično prakso, kjer se pogosto pojavljajo zahteve po radikalnih rešitvah in podrejenosti državni oblasti.

V času, ko se je Ataturk rodil, je Otomanski imperij že počasi propadal in se bližal svojemu koncu. Otomanski imperij je skozi stoletja imel zelo centralizirano strukturo vlade s sultanom na čelu, kot vrhovnega vodjo, ki je imel kontrolo nad svojimi provincami in prebivalci, kot tudi svojimi uradniki. Sultan Abdulhamid je leta 1877 ukinil ustavo in vladal kot despot. Ustvaril je policijsko državo, kjer je zadušil vse oblike svobode. Na začetku se je pokazal za treznega in pametnega voditelja. Njegova priljubljenost se je spremenila z masakrom

Armencev v letu 1890 ter anarhijo in prelivanjem krvi v Makedoniji. Sultan Abdulhamid je postal » prekleti Abdul« in » veliki morilec«. Veliko število Turkov, še posebej tistih, ki so imeli možnost potovati na Zahod, je postajalo nezadovoljnih. Zavedali so se nazadovanja in revščine, ki je vladala v domovini. Vprašanje, zakaj je prišlo do padca otomanskega imperija, je zamenjalo vprašanje, zakaj prihaja do padca imperija, med tem ko se Evropa razvija in napreduje ter kaj je skrivnost evropskega uspeha (Mazower 2000). Tu je treba izpostaviti že samo Otomansko tradicijo, ki ni bila demokratična in je sama po sebi omogočila takšne pojave.

Leta 1906 so Kemal in njegovi prijatelji formirali tajno revolucionarno društvo, ki so ga imenovali Vatan⁵. To društvo je bilo predhodnica številnim kasneje nastalim revolucionarnim celicam. Da bi dobili podporo ljudstva, so se odločili, da center revolucije postane Makedonija. Revolucionarno gibanje se je širilo zelo hitro. Ustanavljali so svoje veje v vseh delih imperija, kjer so njihove propagandne skupine širile svoje ideje. »Izgon« v Sirijo je Mustafi preprečil, da bi postal eden glavnih voditeljev. Tako so se vse zasluge zgrnile v triumvirat Envera, Talata in Celala. Gibanje Svoboda in Domovina je sčasoma izginilo oz. se je stalilo v širšo organizacijo Odbor unije in razvoja. Mustafa se je pridružil unionistom.

Upor se je začel v juliju leta 1908, ko so sultanovi agentje začeli penetrirati v njihovo organizacijo, in ker so velike sile razmišljale o intervenciji v Makedoniji. Dolga represija se je bližala koncu. Mladi turški voditelj Enver je izjavil: »Ni več Bolgarov, Grkov, Makedoncev, Muslimanov itd. Vsi smo mi bratje pod enim nebom, vsi smo enaki in ponosni, da smo Otomani«. Ta evforija ni trajala dolgo. Program Mladoturkov je bil sprejet vsaj eno stoletje prepozno, da bi lahko imel kakšen uspeh. 12. oz. 13. aprila leta 1909 je prišlo do kontrarevolucije v Istanbulu, ki je bil takrat v rokah konzervativnih muslimanskih enot. Uporniki, ki so jim sledili, učitelji in študentje verskih šol, so marširali v parlament. Cilj upornikov je bil uničiti moč unije. Mustafa Kemal naj bi prevzel aktivnejšo vlogo v tej operaciji. Mladoturki so združili svoje moči v Makedoniji, marširali proti mestu, jo zasedli po nekaj dneh boja in premagali Abdulhamida. Ta je 27. aprila 1909 predal svojo oblast novemu sultanu Mohamedu V (Stavrianos 2000).

Mladoturki so bili oficirji neomajnega patriotizma, vendar brez političnih izkušenj. Edini cilj revolucije je bil poraz Abdulhamida in nadomestitev njegovega despotizma z liberalno

⁵ Turško domovina.

ustavo, ki naj bi zdravila vse bolezni v državi. Mladoturki so ostali na oblasti do prve svetovne vojne. Razbili so opozicijo, ter nadaljevali svojo politiko centralizacije in turške hegemonije. Vendar niti turški niti otomanski nacionalizem ni mogel zaustaviti nacionalnega prebujanja Albancev, Bolgarov, Grkov in drugih narodov znotraj imperija. Rezultat je bil nenehna represija in odpor. Revolt Mladoturkov je vplival na razvoj balkanske diplomacije. Spodbudil je razvoj balkanske lige (Stavrianos 2000).

Še pred začetkom prve svetovne vojne je bil nekoč najmočnejši imperij, razširjen čez tri kontinente, močno načet. Dodatno drobljenje države so povzročile balkanske vojne. Oslabljen Turčija je v Nemčiji iskala podporo za svoje maščevanje in poraz. V sodelovanju z Nemčijo je Turčija videla možnost za povrnitev ozemeljskih izgub. Vendar je Turčija padla samo še globlje. V vojno, ki jo ni mogla dobiti. Najprej so jo balkanske vojne izločile iz Evrope, nato ji je 1. svetovna vojna odvzela vse arabske province. 30. oktobra 1918 je Turčija podpisala premirje z zavezniki v Mudrosu. Podpis premirja je bil za mlade oficirje in večino Turkov brezpogojna vdaja. Še huje, Turki so obljubljali pomoč sovražniku pri prevzemu lastne države. Zavezniki so po porazu Turčije v prvi svetovni vojni začeli z okupacijo ključnih delov imperija. Med zavezniki so potekale tajne pogodbe o razdelitvi imperija. Vsak je imel svojo interesno sfero. Armenci so prosili za priznanje samostojnosti, Grki so želeli svojo republiko (Aydemir 2001).

To je bilo prelomno obdobje v turški zgodovini. Oblika državne ureditve je bila politično zaostala, pojavile so se težave v zvezi z nacionalno identiteto pripadnikov Otomanskega imperija, oblast je bila brez avtoritete in armada je razpadala. Poleg »modernega« turškega nacionalizma se je pojavila še želja neturških narodov po neodvisnosti (Južnič 1985: 74-75). Izguba kozmopolitanskega karakterja imperija in ozemlja je pustila svoj pečat v turški politični kulturi. Strah pred razdelitvijo in uničenjem je vznemirjal turško elito in povečal nezaupanje do tujcev in domačih kolaborantov, ki so želeli razdeliti imperij in spodkopati nacionalno enotnost (Ergil 2000). Ideja o odporu se je počasi začela rojevati.

2) Kult voditelja in njegova karizmatična oblast se ponavadi pojavita kot odgovora na krajše ali daljše krize v družbi, razkroja starega režima, tudi osvobodilne ali imperialistične vojne. Z ideologijo nacionalne ogroženosti, vodja ohranja svojo moč. S premagovanjem zunanjih in notranjih nasprotnikov vodja in njegovi privrženci dokazujejo svojo uspešnost in si s tem priborijo avtoriteto za nadaljevanje svojih podvigov.

Zavezniki so poskušali okupirati večji del dežele. Pospeševali so demobilizacijo in zbiranje orožja, odstranjevali sposobne ljudi iz administracije in vojske, in na njihova mesta postavljali pokorne ljudi. Čeprav so Turki sprejeli pogoje demobilizacije, so manjše skupine mladih oficirjev shranjevale orožje, ki je kasneje pripomoglo pri boju za neodvisnost. Mustafa Kemal ni bil edini poveljnik, ki je planiral odpor, vendar je bil pri tem morda najbolj uspešen in učinkovit. Edina rešitev za Kemala in njegove privrženke, ki niso bili zadovoljni s situacijo, je bilo gibanje za nacionalni odpor.

Turčija je bila takrat v globoki krizi. Spopadala se je z nedemokratsko oblastjo, stari režim je bil v zatonu. Bila je v vojni, ki jo je iz dneva v dan bolj izčrpavala. Pripravljala se je revolucija. Vse to je rodilo plodna tla za razvoj velikega voditelja, ki bo Turčijo in njen narod rešil okupatorja in notranje krize.

3) Za kult voditelja je značilna težnja po koncentriranju politične in družbene moči. Okoli voditelja so koncentrirane najvišje državne, politične in vojaške funkcije.

Kemalistična revolucija je bila rojena. Štirje prijatelji, Ali Fuad, Rauf, Refet in Kiazim Karabekir so se zbrali, da bi naredili prvi osnutek »deklaracije o neodvisnosti«. Sprejeti sta bili dve resoluciji: organiziranje nacionalnega odpora in tajna, nova vlada v Anatoliji. Kemal je resolucijo o organizaciji nacionalnega odpora predstavil ljudstvu in poudarjal, da je integriteta države v nevarnosti.

Na kongresu v Erzurumu, ki je bil 23. julija 1919, je bil imenovan reprezentativni komite, ki je deloval kot eksekutivni organ in je nadziral nacionalni odpor. Tu Kemala izvolijo za predsednika kongresa. Izpostavljeni sta bili dve načeli, ki sta nato postali osnova revolucionarnega programa. Prvo načelo je bila pravica naroda in drugo volja ljudi. Na kongresu je bil narejen tudi osnutek deklaracije, ki je bil kasneje znan kot Nacionalni pakt. Ta pakt je krožil v obliki manifesta po celotni deželi. V paktu so se prizadevali za:

- ohranitev meja v Turčiji, ki so vsebovale turško govorečo večino,
- odpor proti vsakršnemu premikanju teh meja,
- ustanovitev začasne vlade,
- preklic posebnih privilegijev neturških manjšin ter
- odpor proti tuji intervenciji (Kinross 1994: 220).

Drugi pomemben korak pri ustanavljanju turškega odporiškega gibanja je bil kongres v Sivasu. Kongres v Sivasu je dvignil nacionalistične svete iz lokalne v nacionalno raven. Na kongresu so potrdili vse resolucije, ki so bile podane na kongresu v Erzurumu, skupaj z amandmaji, ki so okrepili načrt Nacionalnega pakta. Vzhodno anatolijsko organizacijo so združili v društvo za obrambo nacionalnih pravic v Anatoliji in Rumeliji. Vodstvo komiteja je Kemalu odprlo vrata vodenju dežele, ker je reprezentativni komite imel moč delovati kot začasna administracija (Kinross 1994: 228).

Prva nacionalna skupščina je bila ustanovljena v petek 23. aprila 1920 v Ankari. Kemal je bil izvoljen za predsednika. Izvoljen je bil tudi kabinet s sedmimi ministri, ki so bili večinoma ožji Kemalovi prijatelji. V štirih mesecih jim je uspelo zrušiti vlado in velikega vezirja. Parlament z nacionalistično večino, ki je zasedal v Istanbulu, je obstajal le dva meseca, ker so mu začeli nasprotovati zavezniki. Zavezniki so hitro pričeli s politiko zatiranja nacionalnega gibanja. Odločili so se za popolno okupacijo Istanbula, Grki pa so zavzeli Burso. Zaradi izkušenj, ki jih je imel v vojaški karieri, je Kemal prevzel vrhovno poveljstvo za pripravo vojske na odločilni boj. Dobil je vsa pooblastila. Ko je dobil moč vrhovnega poveljnika, je izjavil, da potrebuje moč le dokler ne bo zmaga zagotovljena. Kasneje se bo vrnil na pozicijo, ki jo je imel pred svetim vzrokom, saj ni večjega veselja kot to, da se vrneš v naročje naroda kot svoboden človek (Mango 1999: 334). Po zmagi v bitki v Sakaryi proti Grkom je bil Mustafa Kemal imenovan za maršala. Podeljen mu je bil tudi častni muslimanski naziv Gazi-ja, ki pomeni « osvojitelj » ali tradicionalno « uničevalec kristjanov ». Vsa moč se je tako začela akumulirati v enem samem človeku, Mustafi Kemalu.

([http:// www. ait. hacettepe. edu. tr/ egitim/ ait203204/ I8. pdf](http://www.ait.hacettepe.edu.tr/egitim/ait203204/I8.pdf))

Mirovna konferenca se je začela 20. novembra 1922, podpisana pa je bila šele 24. julija 1923. Pogodba v Lausanni je bila sprejeta kot največja diplomatska zmaga nacionalistične Turčije in sramoten poraz Zahoda. Bila je epilog poraženega in razbitega naroda, ki se je pobral iz svojih ruševin, se soočil z najmočnejšimi narodi sveta v pogojih absolutne enakosti in dosegel skoraj vse zahteve (Sonyel 1989: 99).

Ataturk je počasi postajal najpomembnejši človek v Turčiji. Vsa moč je bila v njegovih rokah. Bil je predsednik, maršal..., dodeljeni so mu bili različni častni nazivi. Vodil je državo in s tem turški narod. Počasi je postajal nesmrten.

4) Nujen pogoj za oblikovanje sodobnega kulta voditelja je učinkovit in razvejan propagandni aparat.

Prva naloga nacionalistov je bila informirati ljudi o grški okupaciji Izmirja, ter poskusu njenega širjenja v notranjost. Dajali so navodila različnim civilnim in vojaškim avtoritetam, prirejali protestne množične zборе ter s telegrami in prošnjami o nacionalnih pravicah bombardirali najvišje organe in tuje predstavnike. V Samsunu je Kemal prirejal zборе v lokalnih mošejah, da bi tako pri ljudeh dvignil duh odporništva. Civilna podpora je bila najmočnejša tam, kjer so bili direktno ogroženi, ne samo zaradi tuje okupacije ampak tudi zaradi etničnih konfliktov med muslimani in kristjani. Na vojaškem področju so ustanavljali zveze z vsemi turškimi enotami, ki so preživele v Anatoliji in Trakiji. Na političnem področju pa so se začeli povezovati z različnimi skupinami » obrambe pravic« in jih niso razgnali, kar je bila prvotna naloga Kemala in njegovih ljudi.

Kemal je poveljnikom in voditeljem društev za obrambo nacionalnih pravic pošiljal prospekte s poudarjanjem nacionalnih pravic. Vztrajal je pri popolni neodvisnosti in zaščiti interesov turške večine na turškem ozemlju. Telegrama je pošiljal tudi na obrambno ministrstvo. V njih se je pritoževal nad Britanci, ki so krepili svoje enote na turškem ozemlju, ne da bi to sporočili turškim avtoritetam. Poleg tega so grškim partizanom, ki so si prizadevali za razširjanje okupacije in ustanavljanje grške države Pontus, nudili pomoč. Kasneje je Mustafa izjavil, da je zmagal prav s pomočjo telegrafskih linij (Mango 1999: 230). Kdor ima v rokah propagando in množične medije, zmaga.

Mustafa Kemal Atatürk je uspešno legitimiral svojo politiko oblasti s propagando o ogroženosti in žrtvovanju turškega naroda s strani tujcev. Proces neodvisnosti je zahteval vzpostavitev kolektivne zavesti o skupni identiteti, na podlagi katere je bilo možno izpeljati združitev in legitimno zahtevati neodvisnost. Danes množični mediji aktivno sodelujejo pri ohranjanju mita o Atatürku. Vsaka kritika je potlačena, vsakdo, ki kritično napiše ali izreče kaj proti Atatürku, je odpuščen ali mu grozi zaporna kazen. Njegove slike visijo skoraj v vsaki hiši, v pisarnah in delavnicah, trgovinah, knjižnicah, čakalnicah itd. V javnosti še vedno uživa podobo heroja, velikega vojskovodje in odrešenika.

5) Voditelj ima vedno množično podporo v tistem sloju prebivalstva, ki postane ciljna skupina propagandnega diskurza in sprememb. Posameznik se identificira z voljo in poslanstvom voditelja, ki naj bi vedno govoril in delal v imenu občega dobrega. Takšna logika oblasti posameznika odvrže vsakršne osebne odgovornosti.

Menim, da je imel Ataturk največjo podporo v vojaško birokratski eliti, ki je bila nezadovoljna z dejanji uradne vlade v Istanbulu. Podporo je dobival tudi od verskih vodij in lokalnih veljakov. Za uspešen potek revolucije je potreboval bolj množično podporo, ki jo je našel na področju Anatolije. Preden je zapustil Erzurum naj bi svoji mami v pismu napisal : « Vsi prebivalci Anatolije, ves narod mi je pokazal naklonjenost in zaupanje rekoč: ne bomo te pustili ». Torej Mustafa Kemal Ataturk ni imel druge izbire kot postati vodja ljudi (Mango 1999: 243). Ataturka so opisovali tudi kot vodjo vseh muslimanov, želeli so, da postane njihov kalif.

6) Vsak prelom s preteklostjo, ustaljenostjo ali običajno prakso, je lahko učinkovit le ob implicitni kontinuiteti, skladnosti z vsaj nekaterimi bistvenimi predstavami iz preteklosti. Tradicija je zato ena od pomembnih dejavnikov pri nastanku mita o voditelju. Voditelje pogosto primerjajo tudi z velikimi zgodovinskimi osebnostmi.

Tranzicija iz imperija v republiko je pomenila konec sanj o veličastnosti, slavi, o otomanski in islamski imperialni preteklosti. Sanj, ki so iskale osnovo za prihodnji imperij v lingvistični sorodnosti s turško populacijo na skrajnem severu do Urala in na vzhodu do Kitajske, je bilo konec. Kemal in njegovi privrženci so uporabljali tradicijo, kot enega izmed temeljev v vojni proti »nevernikom« (Kortepeter 1980). Kemal je skozi celo življenje zavračal islam, vendar ga je velikokrat izkoristil v svojem boju. Ko so zavezniki okupirali Istanbul, se je Kemal obrnil na islam. Ljudem je zatrdil »Bog je z nami v sveti vojni, v katero smo vstopili za neodvisnost naše dežele« (Kinross 1994: 355).

Tu se vidi kako se voditelj, ko mu to odgovarja, zateka k tradiciji, in kako mu ta da določeno legitimiteto. Tradicija je v narodu, živi z njim leta in leta, in ko se voditelj zateče k njej, se s tem zateče oz. zbliža z narodom in njegovo zgodovino.

7) Pomemben dejavnik je povezanost s širšimi političnimi, družbeno-ekonomskimi, religioznimi ali ideološkimi tokovi v družbi, velikimi projekti in njihovimi nosilci.

V boju za neodvisnost so se Atatürk in njegovi najbližji sodelavci povezali s centralno vojaško – birokratsko - intelektualno elito in lokalnimi uglednimi ljudmi. Lokalne skupine za obrambo in pravico so večinoma vodili vojaški poveljniki in vladni uradniki, ki so bili prej kakorkoli povezani z organizacijo Odbor unije in razvoja. V času vojne so ti uradniki potrebovali podporo lokalnih veljakov, da bi mobilizirali človeške in materialne vire za vojno, še posebej, ker niso imeli podpore uradne vlade v Istanbulu. Podpora ni bila povsod dosežena. Ta je bila najmočnejša na področjih, ki so bila direktno ogrožena. Verski vodje, učitelji islama⁶ in vodje islamskih bratstev⁷ so bili druga skupina ljudi, ki so imeli možnost vpliva na mobilizacijo ljudske podpore za obrambo. Nekateri med njimi so podpirali sultana, drugi pa so podpirali idejo nacionalnega odpora. Čeprav so bili uradniki (vojaško-birokratska elita) vodilni element v nacionalnem gibanju, so morali združiti svoj boj z lokalnimi veljaki in verskimi voditelji (Ozbudun 1981: 82 - 83).

Turška revolucija ni bila socialna revolucija. Združevala je značilnosti vojne nacionalnega osvobajanja in politične revolucije. Ni bila usmerjena proti določenemu družbenemu razredu, temveč proti tujemu sovražniku in njihovim turškim kolaborantom.

8) Potrebno je izpostaviti tudi verski dejavnik, kjer so mnogi diktatorski voditelji prikazani kot od boga poslani, da bi po poti previdnosti vodili svoj narod ali družbo.

Mustafa Kemal in njegovi sodelavci so velikokrat predstavljeni kot ostri nasprotniki islama. Res je, da so kemalisti otežili stvari klerikom, še posebej v letih po ukinitvi kalifata. Kljub temu so v določenih okoliščinah z vnemo upoštevali religijo in jo tudi izkoriščali za potrebe nove Turčije. Čeprav Kemal ni bil pretirano veren, je na svojih potovanjih obiskoval mošeje in se družil z duhovniki. Fotografiral se je v družbi verskih voditeljev, ki molijo in izkazujejo veliko spoštovanje islamskim ritualom. Od začetka boja za neodvisnost so nacionalistični voditelji pozivali na muslimansko bratstvo. Ti pozivi so bili razširjeni po celotni Anatoliji. Zavezniki so proti tej propagandi delovali tako, da so z letali bombardirali anatolske vasi z letaki, kjer so ljudi spodbujali, da se uprejo »nevernikom« iz Ankare. Aprila leta 1920 so religiozne avtoritete v Istanbulu s podporo Sultana Vahdettina začele širiti fatvo, kjer so odobrili ubijanje upornikov, ki so kljubovali kalifu. Ta legitimna propaganda je dosegla tudi

⁶ Turško uleme.

⁷ Turško šejhi.

nekaj uspehov v Anatoliji, kjer so se pojavljale manjše oborožene skupine, ki so nasprotovale nacionalnemu gibanju. Mustafa je kljuboval fatvi v Istanbulu s kontrafatvo. Kontrafatvo so podpisali mufti iz Ankare in druge religiozne osebnosti. Razglasili so, da je boj proti napadalcem prav tako legalen in legitimen (Aydemir 2001). Dve politični sili, vlada v Istanbulu in vlada v Ankari, sta tekmovali za prevlado in pri tem igrale na karto religioznih občutij populacije.

V veliki nacionalni skupščini v Ankari je bilo 60 ulem, ki so služili kot porok ortodoksnega značaja anatolske vlade. To je kazalo na islamski stil kemalističnega gibanja, čeprav so Kemal in njegovi najbližji sodelavci imeli nenehne težave z duhovniki, saj so nekateri vztrajali pri vrniti Turčije v islamske zlate čase. Kemal je zaveznikom začel groziti s fantomom *džihada* in z mobilizacijo vseh zatiranih muslimanov. Ko so kemalisti uspeli zaustaviti Grke in dosegli kompromis z zavezniki, zveze z islamom ni bilo potrebno več poudarjati.

Po zmagi in razglasitvi republike je bila ideologija Atatürka sestavljena iz sekularizma. Skupinsko identifikacijo, ki je bila primarno religijska je začela zamenjati nacionalizem. Nacionalizem je vstopil na plano in začel uničevati vse religijske elemente, za katere se je na začetku boril.

Mustafa Kemal se je pojavil v času, ko so ljudje potrebovali rešitelja in to mu je dalo veličino. Kinross je v svoji knjigi zapisal anekdoto, ki naj bi se zgodila v Anatoliji. Kemal naj bi nekoč vprašal nekega vojaka » Kdo je bog in kje živi?«. Vojak naj bi mu odgovoril :« Bog je Mustafa Kemal in živi v Ankari« (Kinross 1994: 543).

4.2 SODOBNI MIT O VODITELJU

V toku zgodovine nastopijo trenutki, ko ljudje potrebujejo oporo nekoga, ki mu lahko sledijo. Nekoga, ki jih lahko prepriča v lastno superiornost in sposobnost oblikovanja lepše prihodnosti. Čim globlja je kriza tem večja je potreba po enotnosti in voditelju, ki obljublja radikalni prelom s preteklostjo.

Osnovni del mitologije totalitarizma je verovanje v pojav velikega heroja, voditelja, ki temelji na idealni podobi enotne družbe brez razcepa in jo pooseblja prav njen voditelj (Velikonja 1996: 34). Poistovetenje posameznika z usodo celotnega naroda in z njeno zgodovino doseže svoj vrhunec v velikih diktatorskih voditeljih 20. stoletja. Vodja je v totalitarnih režimih prikazan kot arhitekt vseh vrednih rezultatov v družbi. Dobi karizmatični značaj in do vodje se posamezniki in skupine vedejo s spoštovanjem. Posamezniki jih deificirajo. Povzdignjeni so na položaj »nedotakljivega« boga.

Cassirer govori o dveh funkcijah sodobnih voditeljev. Ta mora nastopati kot homo magus in kot homo faber. Je svečenik nove, popolnoma iracionalne in skrivnostne religije. Ko pa mora to religijo braniti in širiti, ravna zelo metodično. Nič ni prepuščeno naključju. Vsak korak je dobro pripravljen in premišljen (Casirrer 1995: 15). Po W. Bionu ljudje v stanju stresa ali »naučene nemoči« fantazirajo o treh vrstah rešitve, ki jo pričakujejo od voditeljev. Prva je zagotovitev varnosti in zaščite, druga je borba ali beg in tretja blaginja. Izbira voditelja je odvisna od tega, katera želja prevladuje (Pečjak 1995: 68).

4.2.1 Girardetova klasifikacija

Po Girardetu obstajajo štirje osnovni obrazci, ki predstavljajo osnovno klasifikacijo sodobnega mita o voditelju. To so: arhetip Cincinatusa, Aleksandrov arhetip, Solonov arhetip in Mojzesov arhetip.

4.2.1.1 ARHETIP CINCINATUSA

Legendarna predstava pri modelu Cincinatusa nudi sliko ostarelega človeka, ki se je v predhodnem obdobju izkazal v vojni ali pri vzpostavljanju mira. Voditelj je predstavljen kot zaščitnik, star zaslužen borec angažiran, da obnovi *age d'or* in njene vrednote, simbol katerega sta žezlo in pravica (Velikonja 1996: 34). Svoje izkušnje posreduje narodu, ga s tem reši in ponovno vzpostavi red. Vrline, ki se mu pripisujejo, ustrezajo latinskemu izrazu *gravitas*, ki pomeni čvrstost, izkušnje, hladnokrvnost, uravnoteženost itd. (Girardet 2000: 83).

Girardet poudarja, da je za arhetip Cincinatusa značilno, da je voditelj častno izvrševal pomembne naloge in dolžnosti, poveljeval na odgovornem mestu, kasneje pa izbral skromno življenje starca, daleč od pretresov, ki jih s seboj nosijo javni posli.

Pri modelu Cincinatusa je ponujena slika ostarelega človeka, ki je znova angažiran zaradi svojih izkušenj. V primeru Mustafe Kemala Atatürka ne moremo govoriti o starem izkušenem vodji, temveč o mladi vodji, ki je bil zaradi svojih izkušenj "poklican" da reši turško ozemlje pred zunanjimi intervencijami. Čeprav si je Atatürk zgradil ranč, se ni nikoli upokojil. Ostal je predsednik Turčije do svoje smrti.

4.2.1.2 ARHETIP ALEKSANDRA MAKEDONSKEGA

Pojmu *gravitas*, modrost slavnega upokojenca se zoperstavlja drug latinski pojem, ki označuje polet, osvajalnost mladih vodij, željnih slave. To je *celeritas* (Girardet 2000: 84). Voditelj je prikazan kot mlad vojščak, ki ga odlikujejo hrabrost, neustavljivost, ambicioznost.

Mustafa Kemal je bil šolsko izučen častnik. Pripadal je generaciji, ki se je šolala po novem izobraževalnem sistemu, z novimi metodami. Sčasoma se je oblikoval v politično zavednega in ambicioznega profesionalnega vojaka. Skupaj s prijatelji so začeli izdajati časopis, ki so ga pisali ročno. V njem so opisovali slabosti, ki so jih odkrili v administraciji in politiki države. Mustafa Kemal naj bi bil vodja te skupine. Trdil je, da je bil večji del časopisa produkt njegovega dela. Po končani višji vojaški šoli, preden dobi svojo prvo nalogo, ga obsodijo na pet mesecev zaporne kazni zaradi izdajanja časopisa in vodenja tajne organizacije. Po

odsluženi kazni ga pošljejo v Sirijo. Tam naj bi druge poučeval moderno vojaško tehniko in umiril spore med plemeni s svojo diplomatsko spretnostjo

(http://www.ansiklopedi.gen.tr/index.php/Mustafa_Kemal_Atat%C3%BCrk#1881-1912).

Kemal je pomembnejši korak v karieri naredil med prvo svetovno vojno. Ko so njegovi vojaki bežali pred močnejšim sovražnikom, naj bi dejal: »Ne ukazujem vam napadati ampak umreti. V tem času, ki ga mi potrebujemo za smrt, bodo lahko druge enote in poveljniki prišli in zavzeli naša mesta« (Mango 1999: 146). Tako se je rodila legenda o neustrašnem vojskovodji, ki ni poznal strahu.

Ob prihodu v Edirne naj bi bil pričakan z vzkliki kot so: »Naj živi Mustafa Kemal, heroj Anafartalarja in Ariburnuja«. Njegovo ime se je kljub temu v časopisih pojavilo le malokrat. Tri leta kasneje je bil Kemal v intervjuju prikazan kot zmagovalec Galipolija in rešitelj Istanbula (<http://www.canakkale.gen.tr/bilinmeyenler/b7.html>). Pri 35 je postal Paša oziroma poveljnik brigade. Nekateri Kemalovi biografi menijo, in tudi sam je večkrat poudaril, da so z njegovo promocijo namerno zavlačevali. Mango nasprotno poudarja, da je njegova kariera potekala po običajnih vzorcih in ni bilo nobenega zavlačevanja. Kemal je bil ambiciozen vojak. Enver njegov največji rival naj bi izjavil: »Bodite prepričani, da ko bo postal Paša, bo hotel postati sultan, in ko bo sultan, bo hotel postati Bog« (Mango 1999: 159 - 161).

Najpomembnejša naloga oziroma temelj njegove kariere je bilo planiranje vojne za neodvisnost in zmaga. Kljub svoji politični angažiranosti se je vedno boril na fronti. Po zmagi nad Grki je Kemal dobil naziv Gazija, heroj ali bojevnik islama. S tem je postal znan pod imenom Gazi Paša. Ko je dobil naziv Gazija se je obrnil turškemu narodu z naslednjim govorom: » Ne želimo kršiti pravice drugim in ne bomo dovolili, da se kršijo naše pravice. Naša edina zahteva je živeti kot svoboden in neodvisen narod znotraj svojih nacionalnih meja... Turški narod bo spustil orožje šele, ko bo ta cilj popolnoma dosežen« (Sonyel 1989: 79).

4.2.1.3 *SOLONOV ARHETIP*

Osvajalsko razpoloženega Aleksandra zamenja arhetip o zakonodajalcu Solonu (Girardet 2000: 87). Voditelj je predstavljen kot utemeljitelj reda in zakona in simbolično drži roko na utemeljujočem besedilu. Ta arhetip, zakonodajalca in tvorca stabilne politične kulture, zaznamujeta odločnost in gotovost.

Leta 1922, je bil z ukinitvijo sultanata padec otomanskega imperija dokončen. 29. oktobra 1923 je bila ustanovljena Republika Turčija, katere prvi predsednik je postal Kemal⁸. Zaradi povezave turškega naroda z islamsko in imperijsko preteklostjo, je leta 1924 ukinil kalifat. Istočasno se je odločil za ukinitvev ministrstva za religiozne zadeve, zapiranje pobožnih ustanov in šol ter razpustitev šeriatskih sodišč. Pravno funkcijo je dodelil neodvisnim sodiščem, ki so delovali «v imenu naroda». Z vrsto zakonov, ki so jih sprejeli v nacionalni skupščini je poskušal Turčijo približati zahodnemu svetu. Odpravil je nošenje moških pokrival fezov in namesto tega uvedel zakon o nošenju klobukov. Ženske niso smele nositi tančice čez obraz in dobile so volilno pravico najprej na občinski, kasneje pa tudi na parlamentarni ravni. Zamenjal je arabsko pisavo s turško, uvedel uporabo mednarodnih števil, krščansko štetje časa, štiriindvajset urni dan itd. (<http://www.devletim.com/ataturk-hayati.asp>).

Sprejel je še vrsto drugih zakonov. Zgledoval se je po nemških in švicarskih zakonih. Ataturk je tako, iz otomanskega imperija, bolnika na Bosporju, oblikoval novo republiko Turčijo.

4.2.1.4 *MOJZESOV ARHETIP*

Vodja je prikazan kot prerok, ki oznanja novo dobo in je njegova osebna usoda identična usodi njegove skupine (Velikonja 1996: 45). Vodja ni le predstavnik in izvrševalec skupne volje, temveč postaja inkarnacija narodnih hotenj. V sebi nosi narodovo zgodovinsko usodo: preteklost, sedanjost in prihodnost (Girardet 2000: 90). Vodja naj bi s svojo sposobnostjo napovedoval prihodnost, videl stvari, ki jih drugi niti ne opazijo.

⁸ Kemal je takrat bil star 42 let.

Po prvi svetovni vojni in začetku okupacije Turčije je Kemal dobil službo inšpektorja v Anatoliji. Bil je razočaran zaradi okupacije sovražnika. Ob pogledu na zavezniške mornarice naj bi izjavil: »Tako kot so prišli, tako bodo tudi odšli«. Bil je prepričan, da bo on storil nekaj za to (Mango 1999: 216). V Anatoliji je imel Kemal veliko podporo ljudi. Ljudje so se počasi začeli zavedati realnosti. Ko so nekateri dvomili o možnosti zmage nad Grki, naj bi Atatürk dejal: »V štirinajstih dneh bom uničil Grke in jih vrgel v morje.« Turki so v zadnji fazi premagali Grke v petnajstih dneh. Ko se je Atatürk vrnil v Ankaro, naj bi se opravičil svojim prijateljem z besedami: »Oprostite mi, zgodi se kdaj, da se človek zmoti pri matematičnem računanju. Zmotil sem se za en dan« (Kinross 1994: 376 - 377).

Po legendi je bil Atatürk od samega začetka prikazan kot človek, ki ve kaj je najbolje za njegov narod, ki je bil vedno korak pred vsemi in za vsako dejanje počakal na pravi trenutek. Njegova sposobnost napovedovanja prihodnosti, naj bi se pokazala tudi v tem, da je vedno predvidel smer napada sovražnika.

4.3 PERSPEKTIVE MITA O VODITELJU

Za kult voditelja je značilna navezava na zgodovino, religijo, znanost, družinska naveza, neomejene organizacijske in duhovne sposobnosti, neposredna zveza s skupino, je izbranec majhne skupine. Značilna je tudi prizemljitev voditeljeve podobe.

4.3.1. Navezava na zgodovino

Značilno je, da se voditelje povezuje z največjimi osebnostmi nacionalne in širše zgodovine. Voditelji so pogosto prikazani z atributi neke arhaičnosti, v bleščečih uniformah ob tradicionalnih opravilih. Prikazani so skupaj z velikimi sodobniki, vzorniki, ter aktivni pri športnih dejavnostih.

John F. Kennedy je ob 25. obletnici Atatürkove smrti izjavil, da je bil Atatürk eden od velikih mož tega stoletja. Grški premier Venizelos⁹, je dejal: »V življenju naroda se zelo redko

⁹ Grški premier Venizelos je predlagal Kemala Atatürka za Nobelovo nagrado.

zgodí, da se tako radikalne spremembe zgodijo v tako kratkem času. Te izredne dejavnosti so ga naredile za slavnega in pomembnega človeka.« Dwight D. Eisenhower pa je menil, da je »vir inspiracije iskalcem neodvisnosti po svetu«.

(<http://www.columbia.edu/cu/tsa/ata/halman.html>).

H. C. Armstrong je v svoji knjigi *Sivi volk* Mustafu Kemala primerjal z Leninom, Mussolinijem, Džingiskanom, Trotskyem in Carnotom. Britanski častnik D. G. Osborne ga je primerjal z Garibaldijem, Lindsay pa z Džingiskanom. Britanci so ga označili za turškega Mussolinija (Sonyel 1989: 149).

Kemal naj bi nekoč izjavil, da ne mara Napoleona. »Vsílil se je povsod. Boril se je zase in ne za načela. Zato je tudi slabo končal, kar je neizogibno za take ljudi« (Mango 1999: 111). Med take ljudi je vključeval tudi Enverja njegovega največjega tekmeca med mladoturško revolucijo. Od zgodovinskih herojev je občudoval Aleksandra Velikega, vendar je tudi zanj izjavil: »pozabil je na svojo državo in šel predaleč.« Napaka, ki jo on ne bi nikoli naredil (Kinross 1994: 550).

4.3.2 Navezava na religijo

Tudi v novejši zgodovini smo priča pobožanjenju vodij. Vodja je predstavljen kot bog, ki ima nadnaravno moč, in katerega oblast izhaja neposredno od boga. Ta občutja, ki jih velike vodje vzbujajo pri »navadnih ljudeh«, so zelo podobna religioznim. Pomen boga ali junaka v mitu je v tem, da s pomočjo takih likov – človeku podobnih, a vseeno nadnaravnih moči – postopno nastaja vizija vsemogočne človekove skupnosti onstran indiferentne narave (Frye v Velikonja 1996: 35).

Mustafa Kemal naj bi religijo uporabil bolj kot nujo kot pa nekaj v kar naj bi verjel. K njej se je zatekal po potrebi. Potreba po veri je bila nujna, ko so se zadeve poostrile, ko so Grki prešli »linijo Milne«, ki je omejevala okupacijsko zono in ko je sultan podpisal pogodbo iz Sevresa. V boju za neodvisnost je Kemal uporabljal vsa razpoložljiva sredstva. Povezal se je z muslimani izven Turčije in dobival finančno pomoč. Največje podpore je bil deležen s strani indijskih muslimanov, saj so ga ti želeli videti kot svojega kalifa. Zaveznikom je celo grozil z *džihadom*. Kemal je mobiliziral svoje uleme v Ankari, ki so pridigali o osvoboditvi kalifata od suženjstva. Za otvoritev skupščine v Ankari si je zbral petek, 23 april 1920, ki se je začel s

svečano molitvijo v mošaji. Postopek (sprevod) so vodili trije imami, ki so nosili zeleno zastavo preroka. Rdeča zastava turške države je vihrala na strehi stavbe. Ko so žrtvovali nekaj ovnov, je 115 poslancev zapriseglo, da bodo varovali neodvisnost sultanata, kalifat, deželo in ljudi.

Ko so uspeli ustaviti Grke in podpisati sporazum z zavezniki, ni bilo več potrebno poudarjati vere. Čas je bil za približevanje k zahodu in reforme so se začele. Turška zmaga je bila za muslimane »največja zmaga islama nad krščanstvom, Vzhoda nad Zahodom, Azije nad Evropo in nacionalistične Turčije nad imperialistično Britanijo«. Zmaga je v nekaterih zbudila upanje. Egipčani so mislili, da bo Kemal osvobodil Sirijo, Palestino in Egipt. Verjeli so, da bo to odprlo novo ero islamskega sveta (Sonyel 1989: 90). Novica o ukinitvi kalifata je v muslimanskem svetu povzročil osuplost. Še posebej v Indiji kjer je turška revolucija predstavljala boj muslimanske države za svobodo s Kemalom na čelu kot » mečem islama« (Kinross 1994:452).

Ataturk je ustvaril legendo. Njegova mističnost je bila tako velika, da si otroci, ki so se rokovali z njim niso umili rok cel teden, da jih njegova krepost ne bi zapustila. Zanimiva je tudi zgodba o starki, ki so jo vprašali koliko je stara. Odgovorila je, da 17 let, saj se se je njeno življenje začelo šele, ko je prvič videla Ataturka v vojni za neodvisnost (Kinross 1994: 546). Ataturkova beseda je za mladino postala sveta resnica in njegovo junaštvo mit. Mustafa je oblikoval svojo legendo, tako kot je ustvarjal svoj kult s spodbujanjem k postavitvi spomenikov. Dejal je: »Turčija bo postavljala kipe svojim herojem. Prepoved oboževanja idolov v islamu ni več relevantna. Narod, ki ne postavlja kipov, ki ne slika, ki ne prakticira znanosti nima prostora na poti civilizacije« (Mango 1999: 371).

4.3.3 Navezava na znanost

Poleg tesne zveze z bogom, voditelja odlikuje tudi znanstveni um. Voditelji so prikazani kot vrhunski misleci, znanstveniki, teoretiki in praktiki svojih idej. Poleg borca in odrešenika, vodja združuje v sebi tudi učitelja (Velikonja 1996: 39).

Ataturk naj bi si, kljub nasprotovanju svoje mame Zubeyde, sam izbral vojaško izobraževanje. Učil se je nemščine in francosčine. Prebiral je tudi zgodovinska in literarna dela peščice turških avtorjev, ki so bili dejavni v času njegovega vojaškega šolanja. Njegovo

intelektulano delo je poleg branja, obsegalo tudi raziskovanje vpliva naravnih dejavnikov na človeka. Verjel je, da so ljudje proizvod narave z inteligentno sposobnostjo za preživetje. Ni verjel v orientalni fatalizem, ki je bil značilen za tedanjo družbo. Njegove ideje o družbi in življenju kot celoti niso bile v skladu s tradicionalnimi dolžnostmi o pripravi za onostransko življenje in za srečo ter veselje, ki naj bi ga tam čakala. Verjel je, da je zadovoljstvo in srečo potrebno doseči med človekovim življenjem (Karal 1981: 14).

Leta 1928 je Mustafa Kemal predstavil turško abecedo, ki je nadomestila arabsko. Lotil se je tudi oblikovanja turškega jezika. Želel je zamenjati vse besede, ki s izvirale iz arabščine in perzijsčine. Zato se je lotil proizvodnje besed. Poskušal je tudi uvesti neznanstveno zgodovino, ki je služila v politične namene. Napisal je knjigo o geometriji. Njegovi biografi velikokrat omenjajo njegova večerna druženja s prijatelji, kjer so pogosto razpravljali o različnih temah. Čeprav naj bi Atatürk ljubil turško glasbo, jo je za nekaj časa prepovedal in ukazal poslušanje klasične glasbe.

([http:// www.ataturk.com/index.php?option=com_content&task=view&id=19&Itemid=38](http://www.ataturk.com/index.php?option=com_content&task=view&id=19&Itemid=38)).

4.3.4 Družinska naveza

Vodja je predstavljen kot oče naroda, ki se očetovsko postavi na prizorišče zgodovine. Množice si ponavadi izberejo tiste voditelje, ki lahko izpolnijo očetovska pričakovanja. Očetovska figura sugerira, da je kos zahtevam, v kateri se nahaja določena družba.

Za muslimane je bilo značilno, da niso uporabljali priimkov, razen priimkov pomembnih družin. Značilno je bilo ime, ki so ga dodelili ob rojstvu. Kasneje je morda sledilo še drugo ime ali ime očeta. Ker so bili priimki del zahodne civilizacije, je bil sprejet zakon, da si mora vsak izbrati priimek. Mustafa Kemal si je izbral priimek Atatürk, ki dobesedno pomeni *oče Turk* oziroma *oče Turkov*. *Ata* pomeni tudi prednik vseh, Atatürk je tako postal tudi prednik vseh Turkov. Odpovedal se je naslovom, ki jih je dobil v vojni *Gazi in Paša* in se odločil za priimek, ki naj bi kazal na ponos izvora.

Opis vladarja, kot očeta lastnega naroda, je bil za Turke nekaj vsakdanjega. Abdulhamit II je bil znan kot Baba Hamit (oče Hamit). Atatürkovi sorodniki so si morali izbirati druge priimke. Njegova sestra Makbule je izbrala priimek Atadan, ki pomeni »iz družine očeta«, njegove posvojene hčerke pa so si izbrale druge priimke. Atatürkovi najbližji sodelavci so si

izbirali priimke po mestih bojišč. Drugi posamezniki so si izbirali priimke po svojem rodnem kraju ali plemenu. Stari nazivi, kot so bili Paša, Gazi, Bey, Efendi, Hanim (za ženske) in Hoca (za klerike in učitelje) itd., so bili ukinjeni. Vsi državljani so bili naslavljani z gospod (Bay) ali gospa/gospodična (Bayan). Danes se tako naslavljanje redko uporablja (Mango 1999: 499).

Čeprav Atatürk ni imel svojih otrok, jih je kar nekaj posvojil. Večinoma ženskega spola. Imel je premoč nad njimi. Bile so mlade in odvisne od njega. Vodial jih je po poti, ki si jo je sam izbral, jih šolah, omožil in jim dajal finančno podporo dokler je bil živ. Posvojil naj bi tudi nekaj fantov, vendar ti niso živeli z njim. Plačal jim je šolanje in jim našel ustrezno zaposlitev (Kinross 1994: 471). Za Atatürka je bilo značilno, da je vse svoje osebne družabnike, ženske in moške naslavljal z »otroci«.

4.3.5 Neposredna zveza s skupino, v kateri ima vodstveno vlogo

Za uspešne voditelje je pomembno, da med množicami in voditeljem ni motečih posrednikov in nikakršnih razhajanj. Pogosto se usoda države ali naroda poistoveti z voditeljevo usodo. Atatürk je ustvaril legendo, ki govori o tem, kako je žrtvoval svoje osebno življenje, da bi se lahko popolnoma posvetil vodstvu države. Ko je cela Turčija ponoči spala, je on delal za dobro vseh. Fikriyo, znanko, ki se je želela poročiti z njim, je zavrnil, češ da je on že poročen s turškim narodom.

Njegova vdanost državi se kaže tudi v tem, da se je kljub temu, da mu je sredi njegove turneje po provincah leta 1923 umrla mama, odločil za nadaljevanje turneje. Čeprav je bil dober sin, mu je bilo njegovo poslanstvo na prvem mestu (Mango 1999: 370).

Atatürk je želel Turčijo poistovetiti s seboj, zato si je tudi izbral priimek, ki naj bi kazala na to. Potoval je po provincah, promoviral svoje ideje, poskušal pojasniti turškemu narodu, kako se on identificira z Ljudsko stranko, in da turška rešitev leži v popolnem zaupanju svoje usode vladi Ljudske stranke (Sonyel 1989: 127).

4.3.6 Neomejene organizacijske in duhovne sposobnosti

Vodja zaradi svojih sposobnosti združuje veliko število funkcij. Prikazan je v številnih podobah in pri različnih opravilih, od čisto vsakdanjih do zelo dramatičnih.

Kemalu Atatürku je pripisano vrsta dosežkov. Od transformacije propadajočega imperija v krepko državo, zmagoslavno vojno, ki je branila neodvisnost novo nastale države, do izobraževalnega programa itd. Njegov seznam graditelja institucij vključuje sklicevanje nacionalne skupščine v Ankari 23. aprila 1920, ustanovitev Ljudske stranke, ki se je kasneje preimenovala v Republikansko ljudsko stranko, proglasitev Republike Turčije, sprejetje evropskega zakonskega kodeksa itd. Atatürk je po tem, ko je postal predsednik, združil obe funkciji: zakonodajno in izvršilno oblast. Bil je na čelu edine stranke v Turčiji, Ljudske stranke, in bil vrhovni poveljnik turške vojske.

Čeprav je v Turčiji po Atatürkovi smrti prišlo do tranzicije iz enostrankarstva v večstrankarski sistem in treh epizod vojaške intervencije, so zgoraj navedene institucije ostale nedotaknjene in nobena od njih ni bila resno ogrožena.

4.3.7 Voditelj na čelu majhne skupine izbrancev

Vodjo spremlja skupina izbrancev, ki tudi pozna pravilno pot in izpolnjuje njegove neronistične ambicije.

Vsi dosežki Atatürka ne bi bili možni brez pomoči njegovih prijateljev. Že od začetka je bil to skupen napor Kemala, Raufa, Ali Fuada, Refeta in Kiazim Karabekira. Petka, ki je od Amasye naprej razpravljala o »deklaraciji o neodvisnosti«. Kemal je bil njihov vodja, po njihovem izboru in z njihovo podporo. Njegova dejanja so bazirala na njihovi podpori in skupnem svetovanju. Potreboval je njihove ideje, kooperacijo, njihovo spodbujanje itd. Kiazim mu je pomagal pri vojski, Rauf je bil moder svetovalec, Ali Fuad in Refet sta bila kompetenta in sta imela ugled. S pomočjo štirice je Kemal napredoval po korakih iz Amasye v Erzurum, Sivas in Ankaro ter postal poveljnik močne vojske in glava združene države, ki so jo počasi začele priznavati tudi druge države sveta. Kljub temu Kinross poudarja, da Kemal ni bil nikoli rojen za kooperacijo. Sprejemal jo je do tiste meje, kolikor je bila nujno potrebna. Bil je rojen, da dominira. To so počasi spoznavali tudi prvi ustanovitelji revolucije, ki so

kasneje, ko je Atatürk postal predsednik, postali tudi njegovi glavni oponenti. Niso se strinjali z vladavino enega človeka (Kinross 1994). Njegov krog »lojalnih« prijateljev so kasneje sestavljali İsmet İnönü, Fevzi in Kazım Özalp.

4.3.8 Prizemljitev mitske podobe voditelja

Voditelj ni prikazan le kot velikan, temveč tudi kot preprost človek, ki se lahko uživi v usodo »navadnega človeka«. Voditelji poskušajo s svojimi dejanji pokazati sebe kot »enega izmed nas«, ki je bil poklican, da razreši težko situacijo v kateri se družba nahaja. Uspešni vodja mora imeti značaj članstva v skupini, ki jo vodi.

Legenda, ki jo je Atatürk večinoma tudi sam ustvarjal, nenehno govori o njegovih bojih, ki so potekali na prvih bojnih linijah. S tem je hotel biti vzor ostalim vojakom. Ko je postal predsednik države, je poskušal nadaljevati z vlogo povprečneža. Potoval je po državi, kjer se je srečeval z vsemi ljudmi, širil svojo ideologijo, jih učil nove pisave... Lahko bi rekli, da je prevzel vlogo učitelja. Premier in drugi dostojanstveniki so mu sledili in kmalu je celotna Turčija postala en sam šolski razred.

Sprejeta je bila ureditev »šole naroda«, kjer so poudarili: » *Vsak moški in ženska, turški državljani so člani te organizacije. Vrhovni učitelj šole naroda je njegova visokost, predsednik republike Gazi Mustafa Kemal*« (Lewis 1961: 273). S tem je želel pripraviti ljudi, da se vključijo v graditev moderne Turčije. Poskušal je izpostaviti človeškost, preprostost pri hrani in delavnost.

5. VZPON MITA O ATATURKU

V zgodbi o Ataturovem življenju je težko ločiti dejstva od legende. In prav Atatürk je bil eden od glavnih avtorjev svoje legende. Maja leta 1880/81 naj bi se v Solunu (Makedoniji), v muslimanski, turško govoreči družini srednjega razreda, rodil Mustafa. Mustafa je ustvaril legendo okoli svojega rojstnega dneva. V otomanskem imperiju je bila navada, da so rojstne dneve zapisovali v družinski koran. Mustafova družina naj bi imela dva korana. Tisti, v katerega so zapisovali njegov rojstni datum, naj bi se izgubil. Mustafa je kasneje za svoj rojstni datum določil 19. maj, dan ko se je izkrcał v Samsunu kjer je vodil turški vojaški odpor proti zavezniškim silam. S tem je dosegel, da so ob praznovanju začetka vojne za neodvisnost praznovali tudi njegov rojstni dan.

([http:// www. mustafakemal.net/samsun.htm](http://www.mustafakemal.net/samsun.htm)).

Mustafa Kemal se je pojavil kot rešitelj in nacionalni heroj v najbolj kritičnem času v turški zgodovini. Ataturova osebna iniciativa in njegovi pobegi od smrti med neodvisno vojno, so mu pomagali pri graditvi lastnega ugleda. Mustafa dobi dodatno ime Kemal, ki v turščini pomeni popolnost. Nekateri navajajo, da mu je to ime nadel učitelj, da bi ga tako ločeval od sošolca, ki je prav tako bil Mustafa. Drugi pa trdijo, da se je tako poimenoval sam po vzorniku, domoljubnemu pesniku Namiku Kemal (<http://www.ataturk.com/life.htm>).

Na Atatürka so začeli gledati kot nesmrtnega. Tako se je tudi sam obnašal. Atatürk je bil dober govorec. To spretnost naj bi razvil že v vojaški šoli. Po Freyu je Atatürku uspelo prav s pomočjo retorike priti do avtoritete (Heper 1980: 67). Prepričan je bil v superiornost lastnih idej in kapacitet. Kakor je poveljeval v vojnem bojišču, tako je želel poveljevati tudi na politični sceni.

Atatürk je poskušal vtisniti turškemu narodu tri glavne ideje:

- človek lahko kontrolira svoje okolje in za to ni potreben fatalizem,
- nova Turčija mora bazirati na ekonomski racionalnosti, »stara vojaška država« se mora transformirati v »ekonomsko državo« in
- zahodne norme legalnosti in svobode morajo predstavljati temeljni kamen turške države (Heper 1980:67).

Mustafa Kemal je v svoji vlogi združeval tri funkcije; bil je na čelu države, kabineta in parlamenta ter vodja edine stranke. Ko naj bi ga neki prijatelj primerjal s sveto trojico, naj bi mu on odgovoril: «Res je, vendar ne povej nikomur» (Kinross 1994: 448). V nekem humorističnem časopisu v Trabzonu so prikazali karikaturu s tremi identičnimi obrazi Mustafe Kemala, ki so predstavljali narod, skupščino in vlado (Mango 1999: 395).

Ataturk je umrl 10. novembra 1938 v Istanbulu, v dvorcu Dolmabahçe, ob 09.05 po petnajstletni vladavini. Vse ure v dvorcu so ustavljene točno ob tej uri. V parlamentu so v njegovo slovo dejali: «Turška domovina je izgubila svojega velikega graditelja, turški narod mogočnega voditelja in človeštvo plemenitega sina» (Lewis 1961: 300). 16. novembra je bila njegova krsta v katafalki pokrita s turško zastavo, postavljena v veliki sprejemni dvorani v Dolmabahçe dvorcu v Istanbulu, kjer je tri dni in noči množica prihajala, da bi mu poklonila še zadnje spoštovanje. Njegovo krsto so potem odpeljali v Ankaro v etnografski muzej. Leta 1953 so ga premestili v novo grajeni mavzolej v Reşat Tepe, na hrib kjer ima pogled na Ankaro. Pred mavzolejem stojijo dva in pol metra visoki kipi turškega vodje Ataturka, vojaka, kmeta in trpeče ženske. V mavzoleju namesto oltarja stoji z marmorjem obdana imitacija Ataturkovega krsta. Prava krsta se nahaja tri nadstropja nižje. Ob vsakem prazniku ali obisku tujih predstavnikov se obvezno obišče njegov mavzolej. Za Turke je postalo romarsko mesto, ulični prodajalci pa služijo na račun njegovih posterjev in sponk.

(http://www.ansiklopedi.gen.tr/index.php/Mustafa_Kemal_Atat%C3%BCrk#1923_-_1938)

26. decembra leta 1938 je republikanska ljudska stranka na svojem posebnem sestanku Ataturku podelila naziv večnega voditelja¹⁰. Ataturk naj bi nekoč dejal: »Obstajata dva Mustafa Kemala. Eden je od mesa in krvi in trenutno stoji pred vami. Ta bo nekoč umrl. Drugi ste vsi vi, ki boste širili ideje po celotni državi in jih branili tudi z življenjem, če bo to potrebno. Zavzemam se za nacionalne sanje in moje življenjsko delo je, da jih ustvarjam« (http://www.devletim.com/ataturk_hayati.asp).

Turška kultura s svojo dediščino patrimonialne vojaške države je še pospešila sprejetje Ataturkove karizme. Veliko empiričnih študij kaže na to, da se Ataturkova popularnost še vedno nadaljuje, posebej pri moški populaciji. Ataturk ostaja eden od najbolj oboževanih oseb v Turčiji. Na nekaj internetnih straneh posvečenih Ataturku je zapisana samo letnica njegovega rojstva, letnice smrti pa ni, kar tudi kaže na to, da je Ataturk za Turke nesmrten.

¹⁰ Ebedi Sef.

5.1 ŠTIRI FAZE PRI GRADNJI ATATURKOVEGA MITA

Rustow je Kemalovo kariero razdelil na štiri faze: pripravljalna faza, eksperimentalna faza, odločilna ali institucionalna faza in četrta faza konsolidacije.

Med **pripravljalno fazo** je Kemal nadziral nekaj višjih poveljstev v službi otomanske vojske. Leta 1915 je bil divizijski poveljnik v obrambi Galipolskega otoka proti Britancem in invaziji zaveznikov. Čeprav je bil uspešen, njegovo ime ni bilo prav dosti znano, niti v svetu niti doma. Kot sem že omenila, se je njegovo ime pojavilo šele ob tretji obletnici bitke pri Dardanelah v turškem nacionalnem časopisu, kjer je bil Kemal prikazan kot zmagovalec Galipolija in rešitelj Istanbula. Kasneje naj bi stabiliziral fronto v severovzhodnem sektorju, služil kot pribočnik princu in spremenil poraz na Sirojski fronti v umik (Rustow 1981: 61).

V **eksperimentalni fazi** je prišlo do prehoda iz vojaške v politično areno. Začela se je jeseni 1918-1919, ko naj bi iskal zveze z različnimi ljudmi na položajih, da bi organizirali osvobodilni boj. Ker ni dobil mesta ministra za vojno, se je zadovoljil z dodelitvijo mesta inšpektorja za demobilizacijo otomanskih vojaških enot. Povezal se je z različnimi odporneškimi skupinami, ki so se ustanovljale bodisi pod vojaškim bodisi pod civilnim vodstvom v vzhodni in centralni Anatoliji. Mustafa Kemal se je zaradi pritiska, ki je prihajal iz Istanbula in prijateljev, odločil izstopiti iz sultanove vojske. Namesto tega je postal vodja reprezentativnega komiteja, kasneje pa vodja Velike nacionalne skupščine, ki jo je sklical v Ankari (Rustow 1981: 61).

Med tretjo, **odločilno fazo**, je Atatürk za kratek čas ponovno prevzel vojaško funkcijo kot vrhovni poveljnik proti grškim silam v zaključnem pohodu poleti leta 1922, kjer je dobil naziv Gazija. Kemal je prevzel še vodstvo novo formirane Ljudske stranke in leta 1923 postal predsednik nove Republike Turčije (Rustow 1981: 61). Pred začetkom odločilne faze bojev, naj bi Kemal šel sam na fronto in prevzel glavni štab, kjer je poskušal predvideti sovražnikov prihod. Ko naj bi zajahal konja, je prižgal cigareto. Ker se je konj ustrašil ognja ga je vrgel na tla. Pri tem si je zlomil rebro in se vrnil v Ankaro na zdravljenje. V 24 urah se je zopet vrnil nazaj na fronto. Zaradi govoric je bil dogodek poveličan. Da je bil vrhovni komandir vržen iz konja že pred začetkom boja je bilo slabo znamenje. Vendar se je ta incident obrnil v

prednost. Kemal je svojim vojakom govoril, da je to bil Allahov znak. Na mestu, kjer je bila zlomljena kost, bo zlomljen tudi sovražnikov odpor (Kinross 1994: 274).

Med finalno ali **fazo konsolidacije** je bil oklican za »vladarja nacionalne šole«. Pripravljali so se projekti, ki naj bi turški državi dali bolj moderno, narodno, sekularno in manj islamsko obliko. Turčija je postajala legalno in ustavno laična država, sekularna in moderna. V kasnejših letih je bila Kemalova priljubljena aktivnost oz. hobi, ukvarjanje s kmetijstvom na njegovi farmi, ki je simbolizirala njegovo skrb za ekonomski razvoj države (Rustow 1981: 62).

5.2 POLITIČNA STRANKA

Republikanska ljudska stranka je bila ustanovljena 9. septembra 1923, čeprav njeni začetki segajo v leta turške vojne za neodvisnost (1919-22). Razvila se je iz bivših društev za obrambo pravic, ki so bila ustanovljena proti grški in zavezniški invaziji. Republikanska ljudska stranka je vladala Turčiji od leta 1925 do leta 1945 brez opozicije, razen »Svobodne stranke« leta 1930, ki pa jo je predlagal sam Kemal. Šlo je bolj za to, da bi ugodil zahodnim državam, ki so mu očitale enopartijski sistem. Njihovo mnenje je bilo za Kemala zelo pomembno. Kritika evropskih pisateljev, da je turški sistem, čeprav zahodnjaški po obliki še vedno vzhodnjaški v praksi, je Kemala zelo prizadela. Zato se je odločil formirati opozicijsko stranko, ki ni bila neodvisna, temveč je bila indirektno pod njegovo kontrolo. Poskušal je sedeti na dveh stolih, pobirati slavo za uspehe in se izogniti kritiki za neuspehe.

Ta stranka je zahtevala bolj liberalno ekonomsko politiko. Ko je ta dosegala močno podporo ljudi, ki so bili nezadovoljni s Kemalovo politiko, je bila kmalu ukinjena. Kinross pravi, da ta demokratični poskus ni uspel zaradi dveh faktorjev: zaradi Kemalove nepripravljenosti odreči se določeni stopnji lastne moči in nezmožnosti turškega naroda, da bi se prilagodil takemu sistemu po stoletjih avtokratičnega vladanja (Kinross 1994: 523). Rustow loči tri obdobja pri razvoju kemalističnega režima. Vojna za neodvisnost, kjer je Kemal zbral vsa razpoložljiva sredstva, drugo obdobje, ko je učinkovito, nasilno utrdil svojo avtoriteto in tretje obdobje, ko je to opravljal s popustljivostjo (Rustow v Ozbudun 1981: 82).

Pomembnost osebnega dejavnika pri oblikovanju določenega tipa družbene, politične, filozofske, religiozne ali ideološke orientacijske prakse ali ureditve, poudarjajo že pojmi kot so na primer: cezarizem, marksizem...V tem primeru gre za *kemalizem*, ali kot to nekateri imenujejo *ataturkizem*. Različni avtorji so kemalizem opisovali različno. Kemalizem kot ideološki princip turške republike, kot zbir idealizma in principov, doktrinarna ideologija podprta z dejanji, fundamentalno religijska reforma itd. Yakup Kadri Karaosmanouglu je dejal: »Ne obstaja nekaj kar bi lahko imenovali načela kemalizma. Obstaja le en princip: poraziti imperialistične težnje imperialističnih narodov v Turčiji. Kar je bilo storjeno, je bilo s tem ciljem« (Karal 1981: 11).

Razširjen pogled na kemalizem predstavlja radikalno prekinitev s preteklostjo, ki je Turčijo transformirala iz teokratskega imperija v moderno državo. Sekularno-nacionalistična doktrina je nadomestila islam. Drugi pogled, ki je tudi osnovan na opoziciji med nacionalizmom-sekularizmom in islamom, je ta, da je kemalistična modernizacija sestavljena iz številnih uvoženih vrednot in institucij iz Zahoda v islamsko družbo. Kemalistični koncepti in doktrine kot so razvoj, laicizem, nacionalizem, pozitivizem itd. veliko dolgujejo francoski revoluciji in znanosti 19. stoletja. Vendar pa Mustafa Kemal in njegovi sodelavci niso »uvozili« teh idej direktno iz Zahoda, temveč so jih večinoma podedovali iz intelektualnega bogatstva, ki je bil akumuliran v številnih generacijah otomansko-turških reformistov in nacionalistov.

20. aprila 1931 je Mustafa Kemal predstavil 6 »fundamentalnih in nespremenljivih« principov, ki so bili sprejeti na konferenci njegove stranke in nato vključeni v ustavo.

(<http://www.ataturkiye.com/icindekiler.html>).

5.2.1 Principi kemalizma

– **Republikanstvo** je bistven princip nove turške države, ki je svoje mesto v ustavi dobil s proglasitvijo republike 29. oktobra 1923. Republikanstvo je bilo prelomnica v politični filozofiji Turkov. Turško republiko je ustanovil turški narod po lastni sodbi in na lastnem ozemlju. Skozi celotno zgodovino, pred in po sprejetju islama, so bile vse turške države dinastične. Republikanstvo je predstavilo moderni koncept nacionalne neodvisnosti in se je pojavilo, kot reakcija na sultanat in kalifat. Namesto, da zakonodajna oblast pripade starejšemu članu Otomanske družine, je zakonodajna oblast oz. suverenost pripadla narodu.

– **Nacionalizem:** Kot republikanstvo je tudi nacionalizem pomemben princip v političnem, družbenem in kulturnem življenju nove Turčije. O nacionalizmu Turkov pred sprejetjem islama je le malo znanega. Kakor se je Otomanski imperij širil, tako so Turki postajali manjšina. Turkizacija se je začela po razpadu imperija in prvi veliki koraki v to smer so bili storjeni s sprejetjem nacionalnih meja v kongresu v Erzurumu. Voja za neodvisnost, kateri je sledila ustanovitev velike turške nacionalne skupščine in nadomestitev otomanskih institucij z modernimi in nacionalnimi institucijami, so bili del nacionalnega gibanja (Karal 1981: 17 - 18). V novi Turčiji se je s prihodom Kemala vse bolj in bolj zbujała nacionalna zavest Turkov. Ta prebujena nacionalna zavest je bila tudi zelo pomemben povezujoči dejavnik v boju za neodvisnost. Turški nacionalizem je na eni strani delovala v smislu ustvarjanja in integriranja nove nacionalne države, na drugi strani pa je temeljila na etnični distanci, preziru in sovraštvu do drugih narodnostnih manjšin.

– **Populizem** je osnovni princip turške demokracije, če njegov pomen interpretiramo kot »oblast naroda (ljudstva), z narodom (ljudstvom), za narod (ljudstvo)«. Narod v otomanskem imperiju ni imelo nobene politične vrednosti. V zadnji dekadi Otomanskega imperija se je nacionalni oddelek rojstnih listov uporabljal za označevanje posameznikove vere ali sekte. Šele s turško revolucijo je beseda narod dosegla politični značaj. Atatürk je z namenom, da bi izključil sledi verske konotacije, raje uporabljal besedo »halk« kot pa »milet«. Ljudstvo je dobivalo vse večji in večji pomen, saj je tudi nova turška republika, slonela na suverenosti ljudstva. V tem obdobju so tudi ženske dobile volilno pravico.

– **Etatizem:** Ta princip ima zahodnjaški izvor in pomeni participacijo države v ekonomskih zadevah. Moderni etatizem se je razvil v 19. stoletju kot reakcija na liberalizem. Razvoju industrije, organiziranju delavskega razreda, uporom v kolonijah in še posebej neuspehu države, ki so jo kontrolirali kapitalisti, je sledil koncept etatizma. Na ta način so iskali rešitev za ekonomsko krizo. Etatizem, ki se je razvil v Turčiji, se je razlikoval od zahodnjaškega razumevanja tega koncepta. Prva razlika leži v fazah otomanske ekonomije, ki je bila do Tanzimata, obdobja velikih reform, povezana z agrikulturno ekonomijo. Od Tanzimata do prve svetovne vojne je bila v fazi politike odprtega trga, ki je prekosila liberalno ekonomijo, kjer so prevladovali tuji produkti in kapital. Ko so velike države Zahoda izkoriščale svoje kolonije za lastno domovino so domovino Turkov, Anatolijo in Trakijo, izkoriščevale tuje države. Ta nespretnost pri razumevanju ekonomije je prisilila Sultana, da je živel s pomočjo

posojil. Rezultat tega je bil, da so nižji razred sestavljali Turki, višji razred pa tuji investitorji in njihovi partnerji. Med drugimi tudi manjšine.

Porazni rezultati vojn, ki so sledile od leta 1911 naprej, in konzervativna, mistična propaganda usmerjena k turškemu narodu, so bili pomembni faktorji za kolaps narodnega gospodarstva. Ta propaganda je vsiljevala Turkom verovanje, da je revščina vrednota, ki bo nagrajena v naslednjem življenju. Zaradi nestabilne ekonomije v Turčiji še ni bila ustanovljena baza za moderno gospodarstvo. To se je moralo ponovno formirati. Ker privatni sektor tega ni bil zmožen, je le država lahko prevzela to delo na osnovah principa etatizma (Karal 1981: 20). Etatizem, ki je bil sprejet v Turčiji, ni bil omejen le na gospodarstvo, temveč je bil istočasno tudi »socialni, etični in nacionalni« etatizem (Lewis 1961: 280).

– **Sekularizem:** Skozi stoletja je ta termin imel različne pomene. V 19. stoletju je pridobil ideološki pomen kot ločevanje države od religije. Kot svoboda posameznika vis-a-vis države je postal politični termin, ki je poudarjal svobodo vesti. V Turčiji je sekularizem poleg ločitve zakonodajne, izvršilne in pravne oblasti od religije zajel celotno področje tradicionalnega življenja. Čeprav je bil islam predstavljen kot religija duha, ki izključuje vse kar stoji med bogom in vernikom, je Otomanski imperij s časom postal verska država in pobožna institucija, kjer je bilo ulemam dovoljeno vrniti se med posameznika in boga. Vse kar je bilo ustvarjeno, je bilo odvisno od vere. Vera in država sta postali neločljivi. Turška revolucija je prinesla svobodo vesti in ločitev vere od države (Karal 1981: 22). Ena od lastnosti, ki razlikuje kemalistično revolucijo od drugih modernizacijskih gibanj v islamskem svetu, je obseg do katerega je bil sekularizem poudarjen v Republiki Turčiji. Turčija je edina islamska država katere ustava določa, da je sekularizem eden od osnovnih organizacijskih principov države (ustava iz leta 1961, člen 2) in v kateri je legalni sistem (vključno s področji osebnega statusa, družinskega prava in dedovanja) kompletno sekulariziran (Ozbudun in Kazancigil 1981: 3). Ta princip je ostal do danes, kljub zamenjavi režimov in ustavnih prenovitev. Mustafa Kemal je uvedel sekularno – od religije ločeno izobraževanje.

V teoriji se je turška republika odločila za nepopustljiv sekularizem. V praksi je bila ločitev države in religije kompromitirana. Velika nacionalna skupščina je ustanovila direktorat za religiozne zadeve pod direktnim nadzorom premiera. Namesto decentralizirane religiozne avtoritete so kemalisti potuhnjeno nadomestili sistem, ki je dovoljeval izvrševanje izključne

kontrole nad religijo. Le zasebna religiozna praksa in bratstva so se izognila njihovi kontroli, kar se je kasneje pokazalo za zelo pomembno dejstvo.

– **revolucija**: To načelo je filozofija, jamstvo in vir prihodnjega upanja petih omenjenih načel. Principi, ki so tvorili turško revolucijo, so se rodili med samo revolucijo, in so vplivali na socialno življenje in institucije države. Revolucije in upori načeloma napovedujejo neke spremembe. Opozarjajo, da nekaj ni dobro. Tako je tudi nova turška republika nastala prav s pomočjo revolucije. To je bila najučinkovitejša modernizacijska revolucija v Turčiji.

Turška republika je bila ustanovljena pred 83. leti. Kljub temu se pa še vedno sooča z nestabilnostjo in številnimi izzivi balansiranja odnosov med državo in družbo, sekularno demokracijo in islamom ter z lastno civilno-vojaško birokracijo. Turčija je država ujeta med Zahodom in Vzhodom, ki poskuša obdržati svojo mnogovrstno kulturo, istočasno pa se modernizira in pridružuje globalni ekonomiji. V jedru sodobne krize Turčije ležijo socio-politični aspekti kemalizma. Njena nekritična ideologija modernizacije ne dovoljuje odprte diskusije, ki bi vodila v novo socialno pogodbo in prepoznala kulturno raznolikost v Turčiji. Ne tolerira artikulacije različnih identitet in življenjskih stilov v javni sferi, ker s tem spodkopava kemalistično vizijo idealne države. Kemalizem ne vidi družbene, kulturne in politične razlike kot integralne za demokracijo, temveč tretira te razlike kot vir nestabilnosti in groženj za nacionalno enotnost (Ergil 2000: 52).

5.3 RELIGIJA, SEKULARIZEM IN NACIONALIZEM

Do konca 18. stoletja je Otomanski Turek gledal na družbo kot na kulminacijo dveh zgodovinskih dogodkov. Prvi se je začel z misijo Mohameda, z vzponom islama in ustanavljanjem kalifata, drugi z vzponom Otomanskega imperija. Povezava med obema se je začela z invazijo selčuških Turkov in z ustanovitvijo selčuškega sultanata. Najprej v Perziji in kasneje v Anatoliji. Ta dva dogodka sta formirala glavno temo otomanske historiografije. O pred islamski zgodovini Turkov pa ni nobenih podatkov oz. jih je zelo malo (Lewis 1961: 323).

V otomanskih spisih do sredine 19. stoletja beseda Turčija ni bila nikoli uporabljena. Bil je zahodnjaški termin, ki so ga uporabljali, da bi z njim opisali deželo, ki so jo Turki imenovali »ozemlje islama«, »imperijsko kraljevstvo« itd. V Otomanskem imperiju je bila beseda Turek redko uporabljena. Če že, je bila uporabljena v poniževalnem smislu. S to besedo so označevali turkomanske nomade, nevedne in divje turško govoreče kmete v anatolskih vaseh (Lewis 1961: 327). Turki so se v prvi vrsti imeli za muslimane. Njihova lojalnost je pripadala islamu, Otomanski hiši in vladi. Jezik, ki so ga govorili, teritorij v katerem so prebivali, plemena iz katerih so izhajali, je imel osebni, sentimentalni pomen.

Med leti 1919-1922, ko je Mustafa Kemal vodil uporniško gibanje in je bil odvisen od simpatij muslimanov zunaj Turčije, je velikokrat izkoristil temo o enotnosti islama. Uporabil jo je tudi, da bi mobiliziral občutke anatolijskih verskih uglednih ljudi proti otomanski administraciji, ki je v glavnem mestu funkcionirala kot zapornik zaveznika. Izkoristil je prestiž kalifata v času, ko ga je hotel ukiniti.

5.3.1 Novi integrativni kolektivni sistem

Celotni pomen Ataturkovega prispevka je najbolj viden, če njegovo delo povežemo z dvema procesoma, ki zajameta pomembne spremembe, ki so zaznamovale post-fevdalno družbo, različne nove vzorce kolektivne integracije in spreminjajoče dimenzije individualno osebnih integrativnih sistemov (Mardin 1981: 208).

Islam je za Turke bil temelj socialne kohezije. Z uvedbo laicizma je islam postal privatna zadeva zato je bil potreben nov princip socialne kohezije. Zavest novih Turkov je morala izvirati iz znanosti, kot vir vseh veljavnih znanj in obnašanj. Vendarle pa znanost kot taka ni imela odgovorov na vprašanje glede gradnje nacionalne identitete, niti ni reševala probleme socialne identitete (Mardin 1981: 211).

Okoli leta 1930 sta se s ciljem pospeševanja občutka nacionalne identitete, pojavili dve ideologiji: turška teza o zgodovini ter teorija »sončnega jezika«¹¹.

¹¹ Mustafa Kemal je razvil teorijo sončnega jezika. »Češ, da je v zgodovinskem potovanju med nami Turki inspiracija sonca pustila največji pečat. Turško pleme je osnovalo svojo kulturo tam, kjer je bilo sonce najbolj blagodejno. Ko se so morali Turki preseliti iz svoje prve domovine jim je prav sonce služilo, kot vodič vzdolž

Znanstvenik z Dunaja, Dr. Herman Kvergić, je »dokazal«, da vsi jeziki izhajajo iz vzklikov primitivnih ljudi pri opazovanju narave, in da so originalno izrečeni zvoki v turščini. S tem je postavil tezo, da je turški jezik mati vseh jezikov. Turki so bili predstavljeni kot oboževalci sonca in hkrati tudi osnovalci jezika. Edina prednost za lingvistične reformatorje je bila ta, da so lahko vsem besedam določili turški izvor.

Če so vsi jeziki izvirali iz turščine potem so Turki s sposojanjem besed iz tujih jezikov le dobivali svoje besede nazaj. Teorije o sončnem jeziku se danes spomnijo po nekem absurdnem primeru o izvoru besede reke *Amazonije*, ki naj bi izhajala iz turške besede *ama* (ampak-čeprav je ta beseda arabskega izvora) in *uzun* (dolg). To besedo naj bi prvič izgovorili prvi migranti na tleh Severne Amerike, ki so bili turško govoreči. Ko so videli reko, naj bi rekli: »ampak ali ni dolga«! Eden od Ataturkovih lingvističnih svetovalcev je v svojih spominih zapisal, da je to bolj spominjalo na šalo kot pa na nekaj resnega, in da je k sreči ta teorija umrla z Ataturkom (Mango 1999: 496).

Za raziskovanje nove verzije turške zgodovine je Kemal ustanovil turško jezikovno in historično društvo. S pojavom nacionalnih in modernističnih gibanj se je pojavilo še eno gibanje, katerega cilj je bil identifikacija s prejšnjimi lokalnimi civilizacijami. V iskanju enotnega mita so bile dolgo pozabljene predislamske korenine ponovno predstavljene. To gibanje je bilo posledica uvoza evropskih idej sekularne in teritorialne domovine, mističnega in trajnega odnosa med ozemljem in ljudmi, ki so tam živeli.

V Turčiji se je razvilo tako imenovano Anatolistično gibanje s teorijami starodavnih ljudstev turškega izvora kot so Sumerci, Trojanci in Hetiti, katerega oče je bil Ataturk. Turška teza o zgodovini je bila zgrajena na ideji, da so Turki prispevali k civilizaciji še preden so bili vključeni v Otomanski imperij (Mardin 1981: 211). Izvirali naj bi iz urbane civilizacije v Centralni Aziji iz katerih je nastalo veliko drugih civilizacij. Ker naj bi se njihova zemlja sušila, so se plemena selila proti zahodu. Migracije naj bi potekale v različne dele Azije in Afrike, civilizacijo pa naj bi nosili s seboj. Anatolija naj bi bila del turškega ozemlja že od starega veka dalje. Ohranili naj bi svojo kulturno identiteto tudi po tem, ko so postali manjšina v multinacionalnem imperiju. To je bila za prebivalce turške republike dobra osnova za vzpostavitev identitete. Delno je ta teza dosegla svoj cilj. Turki so počasi dobivali občutek

migracijske poti« (Mango, 1999: 495). Turki so bili predstavljeni kot oboževalci sonca in hkrati tudi osnovalci jezika.

o svojih dosežkih in razvil se je ponos »biti Turek«, čeprav je bil pred petimi stoletji ta termin uporabljen kot sinonim za nomade ali kmete otomanskega imperija (Kinross 1994: 540). Kemal je poskušal odvrniti Turke od starega občutka identitete z domovino islama in za njih kreirati novo zvestobo do lastne domovine (Mango 1999: 469). V turškem historičnem društvu so ugotavljali povezavo Turkov z velikimi civilizacijami in s tem oblikovali novo verzijo turške zgodovine. Kemalisti so poskušali ustanoviti nacionalno državo tako, da so zavračali islam, tradicionalno religijo večine, in poskušali legitimizirati svoj projekt s turško predislamsko preteklostjo.

To obdobje je bilo precej idealizirano ali celo izmišljeno, predvsem zaradi poizkusa legitimizacije zahodne vrednote sekularizma, enakosti in nacionalizma (Arat 2000: 109). Reforma turške pisave je vodila v reformo turškega jezika, v obliki odstranjevanja perzijskih in arabskih besed. Šlo je tudi za poizkus racionalizacije razvoja, ki je že potekal v otomanski literaturi od sredine 19. stoletja. Prizadevali so si za rast uporabe ljudskega jezika, namesto metaforičnega jezika otomanskih uradnikov. V Otomanskem imperiju so Turki predstavljali eno od mnogih lingvističnih in etničnih skupin. Člani civilnih, vojaških in verskih elit so uporabljali otomansko turščino, ki je bila mešanica arabskih, perzijskih in turških besed. Arabščina je ostala primarni jezik vere in verskega zakona, perzijščina pa je bil jezik umetnosti, literature in diplomacije. Otomanska turščina si ni le sposodila besednjaka iz arabščine in perzijščine, temveč je tudi izraze in sintaktično strukturo inkorporirala v otomansko narečje. Ti lingvistični vplivi na otomansko turščino so povzročali težave v pisanju in črkovanju. Zaradi teh razlogov so intelektualci v 19. stoletju zahtevali reformo jezika. Zavzemali so se za jezik, ki bi bil lažji za branje in pisanje in bi vsebovala več čistih turških besed (Koklugiller 2000). Turki so končno izpeljali reformo jezika, ki je zaprla prepad med pisano in izgovorjeno besedo, in je bila razumljiva za vsakega Turka, ki se je naučil abecede.

5.3.2 Nova Turčija in posamezniki

Ataturk je s spremembo tradicionalnega sistema in z gradnjo nove kolektivne identitete, ki je bila ločena od religije poskušal, razširiti tudi avtonomijo posameznika v družbi. Osvoboditi ga »idiotizma« tradicionalnega, skupnostno-orientiranega življenja (Mardin 1981: 213). Reforme so bile usmerjene k osvoboditvi posameznika iz kolektivnih ovir muslimanske skupnosti.

Najmanjša operativna enota, ki je delovala v otomanskem imperiju je bila mahalle¹². V tistem času je bila mahalle več kot administrativna enota, z nekakšnimi arbitrarno določenimi mejami. To je bil trden *gemeinschaft*, katere meje so zvesto varovali. V okviru mahalle je bila oblikovana večina normalnega življenja povprečnega otomanskega meščana. Tu je potekala primarna socializacija, tu so se praznovala rojstva, urejale poroke in zadnji rituali ob smrti. Mošeja je delovala kot socialna institucija, ki je učila o vedenju in pričakovanjih vsakega posameznika. Avtoriteta *pater-familias* je bila podpirana in izvrševana v mahalli.

Ataturkove reforme so poskušale nadomestiti te vezi z različnimi pravili. Za cilj so imele preprečiti kontrolo in jo nadomestiti s sistemom regulacij, ki so dajale posameznikom odgovornost za svoja dejanja. Za mahalle je bila vrednota ohranitev majhnih skupin, ki pa niso ustrezale ideji gradnje velike nacionalne države (Mardin 1981: 214). Zavrnitve glede oblačil so se večinoma pojavljale v mahallah. Ataturk je bil mnenja, da viseče hlače in fez predstavljajo del karnevala. Fez in viseče hlače so simbolizirale oklepanje vere in iskanje legitimnosti v njej.

Šolsko okolje je bilo eno od ključnih dejavnikov, ki so razvrednotili kontrolo skupnosti in kjer so prevladovale vrednote, ki so bile povezane z novim načinom mišljenja. Družina in posamezniki so bili predmet kontrole četrti in tisti, ki so želeli reformo družbe, so istočasno želeli tudi reformo družine (Mardin 1981: 215). Prvi ukrep za osvoboditev posameznika iz norm skupnosti je bilo sprejetje zakona o enotnem izobraževanju. S tem je Ataturk izobraževanje odvzel iz rok ulem in odprl vrata skupnemu izobraževanju in integriranju spolov. V vsakodnevem življenju, ki je potekalo v četrtih, je bil kontakt med spoloma zelo omejen. Domače suženjstvo je bilo življenjsko dejstvo. Velike spremembe so sledile s sprejetjem švicarskega civilnega kodeksa, ki je pomenil preobrazbo ženskega zakonskega statusa.

Ataturkov odnos do mističnih redov je povezan z njegovimi očitki proti zadušljivemu *gemeinschaftu*. Želel je omejiti in celo zaustaviti vpliv lokalnih karizmatičnih voditeljev pri nižjih razredih. Turke naj bi po njegovi logiki vodila znanost. Da bi nadomestil religijo in religiozno kulturo, je Ataturk podpiral gibanje kulturne vesternizacije. Tudi pisava je bila latinizirana delno zaradi lažje dostopnosti do del zahodnih avtorjev. Orientalna glasba je bila

¹² Četrt v mestu.

nekaj časa v javnosti prepovedana. Leta 1926 je bil v Istanbulu, v deželi, kjer je bilo postavljanje ljudskih figur prepovedano, postavljen Kemalov kip.

5.4 KRITIKA ATATURKA

Ataturk je danes objekt kritike zaradi treh pomembnih zadev. Prvič mu očitajo, da ni vzpostavil demokratične vlade. Parlamentarna demokracija zahteva soglasnost pri določanju narave države in družbe. Politične spremembe morajo biti javno posredovane in ne vsiljene v družbo. Samo nacionalni konsenzus, ki je osnovan na novi socialni pogodbi in ne na sili, lahko vodi državo iznad samogeneriranih konfliktov, izolacije in avtoritarizma. Prvi vojaški udar republikanskega režima je zajel serijo vojaških intervencij, ki so kazale na neuspeh turškega hegemonističnega političnega sistema, da bi zadovoljil večino državljanov.

Večina Turkov se je počutila odtujenih od zahodno orientiranega, sekularnega režima. Ironično je ignorirala zahodne vrednote, zakonitosti svobode in soglasnosti. Bila je nesposobna prinesiti materialno blaginjo, ki je bila obljubljena z modernizacijo in ekonomskim razvojem. Koristi in prednosti demokracije, vladavina zakona in sekularizem, so postali manj prepričljivi z upadom kvalitete in integritete režima, ki je sam definiral in širil te nacionalne principe. Politična elita tudi ni uspela zadovoljiti potreb in pričakovanj naroda, kateremu upanje so dali sami. Enakost, spoštovanje, svoboda, blaginja, priložnosti izboljšanja socialnega standarda skozi izobraževanje in ekonomska rast so ostale neizpolnene obljube. Ljudje so se soočali in se tudi danes soočajo z zatiranjem, neenakostjo, korupcijo in revščino (Ergil 2000: 46).

Druga stvar, ki jo očitajo Ataturku, je njegova politika sekularizma. Glede na to, da leži religija v jedru tradicije, ni slučajnost, da je nacionalistična elita poskušala biti izključno sekularistična. Cilj je bil prekiniti povezanost družbe s tradicijo v njeni najbolj vitalni točki. Nove nacionalne države, ki so nastale med prvo in drugo svetovno vojno, niso doživele razsvetljenstva, obdobja reformacije in renesanse kot večina držav v Evropi, in so »padle« v modernizacijski proces. Zato je velik del tradicije, ki je bil nekompatibilen z načeli modernizacije ostal nedotakljiv.

Kritiki sekularizma poudarjajo, da bi Atatürk moral pustiti prostor tudi za islam. Atatürkova religijska politika je bila postavljena pod vprašaj že leta 1945, ko se je njegov naslednik, drugi predsednik republike İsmet İnönü odločil, da spremeni Turčijo iz enopartijskega sistema v večpartijski. Ena od posledic spremembe politike je bila ta, da so kleriki dobili novo priložnost pri izražanju. Verska vprašanja so postopoma začela biti glavna tema opozicije. Večina novih političnih formacij, še posebej pa Demokratska stranka, ki je bila ena od pomembnejših opozicijskih strank, je zahtevala preklic antiklerikalnih mer, ki so bile predpisane s strani kemalističnih avtoritet. Zagovarjala je spoštovanje islamskih vrednot.

Vzpon Demokratske stranke leta 1950 je povzročil veliko spremembo v zgodovini odnosov med religijo in državo. Novi voditelji so sledili bolj liberalni politiki. Demokrati so uvedli obvezni verski pouk v osnovni šoli. Klic na molitev je bil ponovno v arabskem jeziku. Vzpodbujali so k graditvi različnih verskih objektov, rasti koranskih šol in pustili, da so se islamski mediji razvijali nemoteno. Tudi verski radikalci so bili aktivni. Vojaški »udar«, ki je potekal 27. maja 1960, katerega glavni cilj je bil ohranitev kemalistične zapuščine, ni uspel zmanjšati moči islama. Po ponovni vzpostavitvi parlamentarne demokracije je religija dobila novi zagon.

V vojaški intervenciji septembra 1980 je bil kemalistični sekularizem v drugačni poziciji. Religijska bratstva so bila v polnem razcvetu, verske šole so se množile. General Evren je razglasil svojo obvezo do laičnosti in zapiral radikalne religiozne vodje. Člani islamskih in drugih verskih skupin so zopet prešli v tajnost in previdnost. Turška ustava iz leta 1982 je ponovno ponovila uvodno besedilo ustave, da je Kemal Atatürk nesmrten junak in da je Turčija posvetna država. Čeprav je Turčija nacionalna in sekularna država, njena religija leži v jedru političnega področja in identitete. Religijski pluralizem postaja splošni trend v evoluciji turškega islama.

Morda najpomembnejša kritika je ta, da je Atatürk zatrl etnično raznolikost in ni upošteval pravice Kurdev. Med vojno za neodvisnost je Atatürk omenjal Kurde, vendar vedno kot »brate«, ki so delili isto usodo s Turki. Govoril je o tem, da jim namerava dodeliti avtonomijo znotraj generalnega sistema lokalne samouprave, vendar je po vojni leta 1924 republikanska ustava uvedla centralizirano državno upravo in vsi državljani so bili primorani govoriti turško. Politika dojemanja vseh državljanov kot Turkov je odgnala etnični izvor v privatno sfero.

Ideal turških nacionalistov je bil ustanovitev enega naroda, ki bi jih združil skupni turški jezik in turška kultura.

Leta 1926 je ministrstvo za izobraževanje izdalo odredbo o prepovedi uporabljanja etničnih imen kot so Kurdi, Lazi itd. ker bi to lahko škodilo turški enotnosti (Mango 1999: 428). Ustava iz leta 1982 je vsebovala tudi odredbe o enotnosti turške republike in je prepovedovala manjšinam uporabo lastnega jezika in kulture. Uradno drugih jezikov niso priznavali. Obstajala naj bi le turška narečja.

Avgusta leta 2002 je Turčija pod pritiskom EU dovolila neuradno uporabo drugih narečij, med drugim tudi kurdskega, v vsakdanjem življenju. S tem ko Turčija ni imela poguma, da bi priznala še druge narode in njihove jezike, ni naredila krivice le državljanom, temveč tudi znanosti, filologiji itd. Kemalisti so ustanovili novo turško identiteto z nepriznavanjem obstoja etničnih in kulturnih razlik. Ta strategija je vodila v politiko zanikanja obstoja nacionalnih manjšin v Turčiji. Vsem muslimanskim manjšinam je bila podeljena nekakšna turškost. Kurdi so bili na primer imenovani za gorske Turke. Paradoksalno je to, da so s tem, ko so prisilili vse muslimane v turško identiteto, povezovali turško identiteto z islamom, ki je bila v nasprotju z njihovimi sekularizacijskimi projekti.

Po koncu prve svetovne vojne je bila Turčija skoraj popolnoma očiščena od drugih nemuslimanskih narodov. Leta 1915 naj bi bilo deportiranih 2 milijona Armencev v Sirijo in Mezopotamijo. Ta deportacija se je nadaljevala do leta 1918 kjer je na poti umrlo ali je bilo ubitih 1,5 milijonov Armencev. Zamenjava prebivalstva, ki je bila dogovorjena med Turčijo in Grčijo, je vodila v homogenizacijo turškega prebivalstva, ki je pomagala eliti razglasiti ostali del prebivalstva za Turke (Ergil 2000: 44).

6. ZAKLJUČEK

Mit o voditelju je ves čas prisoten in se lahko pojavi oziroma se pojavlja v vsaki družbi, ne glede na stopnjo demokratičnosti, civilizacijske ali ekonomske razvitosti. Bolj izrazit je v totalitarni in avtoritarni družbi. Kot sem na začetku omenila, so zgodovinske osebnosti proizvod dogajanj v družbi. Družbi pa tudi lahko pustijo svoj pečat in vplivajo na njega.

V primeru Mustafe Kemala Atatürka smo priča močnemu kultu osebnosti. Kot vojaški komandant je uspešno odbranil umirajoči Otomanski imperij v bojih proti Britancem in Avstralcem v Dardanelah. Vodil je Turke v civilni vojni, ki je sledila, homogeniziral Turke k skupnemu cilju, ki je vodil v neodvisnost države. Postal je politični in revolucionarni vodja, prvi predsednik Republike Turčije. Atatürk je imel vse karakteristike, ki so značilne za velike voditelje. Bil je vojak v bitki s sovražnikom naroda, bil je prerok, utemeljitelj reda in zakona. Odlikovali so ga znanstveni um ter neomejene duhovne in organizacijske sposobnosti. Pojavil se je kot rešitelj v najbolj kritičnem obdobju turške zgodovine. Ta epitet rešitelja ga spremlja še do danes.

Ob začetku diplomske naloge sem se spraševala tudi kakšni so družbenozgodovinski pogoji za nastanek njegovega mita in kolikšen je bil njegov lastni doprinos. K razvoju oboževanja njegovega mita je prispevalo veliko različnih dejavnikov, brez katerih mit ne bi mogel nastati in se ohraniti. Mit o Atatürku se v nekih drugih razmerah najverjetneje ne bi razvil. Atatürk se je pojavil v najbolj kritičnem obdobju turške zgodovine in ponudil rešitev. Prevezal je vlogo nosilca in izvršitelja turške nacionalne zavesti. S tem lahko v celoti potrdim svojo prvo hipotezo.

Kemal Atatürk, je predstavil serijo reform, ki so zajele različna področja: od spremembe obleke do spremembe pisave. V teh reformah so bile sprejete zahodne norme. istočasno je začel z aktivnostmi, ki so kreirale državo, ki je bila zasnovana na pojmu «biti Turek». Turčija je nasilno postala enonacionalna država s krizo identitete, ki jo je iskala med Otomansko dediščino, islamom in Atatürkovi sekularizmom, ki ga brani vojska. Prav Otomanska dediščina je do sedaj večkrat izplavala na vrh v obliki islamističnih strank. Kljub reformi islama, je turški musliman nadaljeval s čaščenjem. Kot rezultat tega se je pojavil islam znotraj sekularizma.

Ataturk je velikokrat pridigal o stvareh, ki jih sam v praksi ni udejanil. V svojem privatnem življenju ni nikoli sprejel ženske kot enakopravne partnerke. Njegov racionalizem in vdanost pozitivni znanosti ga nista zaustavila pri izumljanju neutemeljenih historičnih in lingvističnih teorij. Demokrat v teoriji je kreiral svoj mit in verjel, da ima vedno prav. Oboževal je razum, čeprav je vztrajal pri svojih osebnih nerazumnih navadah. Navsezadnje je umrl od ciroze jeter.

Turčija se že dolgo let pogaja o vključevanju v Evropsko unijo. Pogoji, ki so postavljeni, so večje spoštovanje človekovih pravic, reducirana vloga turške vojske v vladnih zadevah in podpiranje ekonomske rasti. Problem vstopa Turčije v EU nekateri gledajo z vidika zgodovine in vere. Imidž Turka, muslimana kot bojovníka in potencialnega sovražnika, ki se ga je treba bati in spoštovati, je v svetu še vedno prisoten. Vstop Turčije v EU bi bil pomemben znak svetu, da je ta odprt tudi za muslimanske družbe in ne samo krščanske.

Ne glede na njegove slabosti in odlike pa se je okoli imena Mustafe Kemala Atatürka izoblikoval mit o voditelju, ki še vedno traja. Leta 1981, ob stoletnici rojstva Mustafa Kemala Atatürka so ZN in UNESCO slavili spomin na njega. OZN je izdala resolucijo, v kateri dobi naziv prvega vodje v boju proti kolonializmu in imperializmu in človeka, katerega cilj je bil zagotoviti svetovni mir, mednarodno razumevanje in spoštovanje človekovih pravic.

Ataturk v Turčiji še vedno velja za nesmrtnega in za človeka, ki je ustvaril moderno Turčijo in rešil njen narod. S tem lahko v celoti potrdim tudi svojo drugo hipotezo. Diplomsko nalogo bom končala z njegovimi besedami, ki se mi za današnji čas zdijo primerne: »mir doma, mir v svetu«.

7. LITERATURA IN VIRI

1. Abadan – Unat, Nermin (1980): Movements of women and national liberation: the case of Turkey, »Ataturk Centennial issue«, Journal of the American institute for the study of Middle Eastern Civilization, Richard X Hull, C Max Kortepeter (ur.), 1980 autumn-winter, volume I Nos. 3&4, str. 4-16.
2. Alter, Peter (1991): Kaj je nacionalizem, zbornik Študije o etnonacionalizmu, Rizman, Rudi (ur.), Krt, Ljubljana, str.221-238.
3. Arat, Yesim (2000): From emancipation to liberation:The changing role of women in Turkey's public realm, Journal of International Affairs, Fall 2000, str. 107-123.
4. Aydemir, Sevkett Sureyya (2001): Tek Adam Mustafa Kemal, Cilt I (1881-1919), Istanbul: Remzi Kitabevi.
5. Aydemir, Sevkett Sureyya (2001): Tek Adam Mustafa Kemal, Cilt II (1919-1922), Istanbul: Remzi Kitabevi.
6. Aydemir, Sevkett Sureyya (2001): Tek Adam Mustafa Kemal, Cilt III (1922-1938), Istanbul: Remzi Kitabevi.
7. Cassirer, Ernst (1972): Mit o državi, Beograd: Nolit.
8. Cassirer, Ernst (1995): Tehnika sodobnih političnih mitov, ČKZ, letnik XXIII, številka 176, str. 11-20.
9. Dumont, Paul (1980): Hojas for the revolution: the religious strategy of Mustafa Kemal, »Ataturk Centennial issue«, Journal of the American institute for the study of Middle Eastern Civilization, Richard X Hull, C Max Kortepeter (ur.), 1980 autumn-winter, volume I Nos. 3&4, 17-38.
10. Đurić, Mihailo (1986): Sociologija Maksa Vebera, Zagreb: Naprijed.
11. Đurić, Mihailo (1989): Mit, nauka i ideologija, Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod.
12. Eliade, Mircea (1970): Mit i zbilja, Zagreb: Matica Hrvatska.
13. Ergil, Dogu (2000): Identity crisis and political instability in Turkey, Journal of International Affairs, Fall 2000, str.43-62.
14. Girardet Raoul (2000):Politički mitovi i mitologije, Beograd: Biblioteka XX vek.
15. Heper, Metin (1980): Transformation of charisma into a political paradigm: Ataturkism in Turkey, »Ataturk Centennial issue«, Journal of the American institute for the study of Middle Eastern Civilization, Richard X Hull, C Max Kortepeter (ur.), 1980 autumn-winter, volume I Nos. 3&4, 65-82.

16. Južnič Stane (1985): *Politična zgodovina 20 stoletja*, Ljubljana: Državna založba Slovenije.
17. Karal, Enver Ziya (1981): *The principles of Kemalism, Ataturk Founder of a modern State*, Ali Kazancigil in Ergun Ozbudun (ur), C.Hurst & Company, London, str. 11-35.
18. Kazancigil, Ali (1981): *The Ottoman- Turkish state and Kemalism*, Ataturk Founder of a modern State, Ali Kazancigil in Ergun Ozbudun (ur), C.Hurst & Company, London, str. 37- 56.
19. Kinross, Lord (1994): *Ataturk, bir milletin yeniden dogusu*, Istanbul: Altin Kitaplar Yayinevi.
20. Koklugiller Ahmet (2000): *Ataturk'umuz, yasami, ilkeleri, dusunceleri*, Istanbul: Bilgi –Basari Yayin Evi.
21. Kolakowski, Leszek (1989): *Prisutnost mita*, Beograd: Pečat.
22. Kortepeter, Carl Max (1980): *Kemal Ataturk and the Ottoman tradition of leadership and reform*, »Ataturk Centennial issue«, *Journal of the American institute for the study of Middle Eastern Civilization*, Richard X Hull, C Max Kortepeter (ur.), 1980 autumn-winter, volume I Nos. 3&4, 83- 98.
23. Lewis, Bernard (1961): *The emergence of modern Turkey*, London: Oxford University press, Amen House.
24. Malinowski, Bronislaw (1999): *Vloga mita v življenju*, ČKZ, letnik XXVIII, številka 194, str. 33-43.
25. Mango, Andrew (1999): *Ataturk*, London: John Murray Ltd..
26. Mardin, Šerif (1981): *Religion and secularism in Turkey*, Ataturk Founder of a modern State, Ali Kazancigil in Ergun Ozbudun (ur), C.Hurst & Company, London, str. 191-219.
27. Mazower, Mark (2000): *The Balkans, from the end of Byzantium to the present day*, London: Phoenix press.
28. Nastran Ule, Mirjana (2000): *Temelji socialne psihologije*, Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
29. Ozbudun, Ergun (1981): *The nature of the Kemalist political regime*, Ataturk Founder of a modern State, Ali Kazancigil in Ergun Ozbudun (ur), C.Hurst & Company, London, str. 79-102.
30. Pečjak, Vid (1995): *Politična psihologija*, Ljubljana: Samozaložba.

31. Rustow A., Dankwart (1981): Ataturk as an institution-builder, Ataturk Founder of a modern State, Ali Kazancigil in Ergun Ozbudun (ur), C.Hurst & Company, London, str. 57-75.
32. Skuk, Vlado (1995): Leksikon politike, Maribor: Založba Obzorja.
33. Slavujević, Zoran Đ. (1986): Savremeni politički mit, Beograd: Radnička štampa.
34. Smith Anthony D. (1991): Genalogija narodov, zbornik Študije o etnonacionalizmu, Rizman, Rudi (ur.), Krt, Ljubljana, str. 51-78.
35. Smrke, Marjan (2000): Svetovne religije, Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
36. Sonyel, Salahi R. (1989): Ataturk-the founder of modern Turkey, Ankara: Turkish Historical Society Printing House.
37. Stavrianos, L.S. (2000): The Balkans since 1453, London: Hurst & Company.
38. Szyliowicz, Joseph S (1980): Ataturk and educational modernization, »Ataturk Centennial issue«, Journal of the American institute for the study of Middle Eastern Civilization, Richard X Hull, C Max Kortepeter (ur.), 1980 autumn-winter, volume I Nos. 3&4, 118- 126.
39. Tadić, Ljubomir (1987): Autoritet i osporavanje, Zagreb: Naprijed.
40. Therborn, Goran (1987): Ideologija moči in moč ideologije, Ljubljana: Cankarjeva založba.
41. Trenc-Frelih, Irena (ur) (1993): Kronika 20. stoletja, Ljubljana: Mladinska knjiga.
42. Velikonja, Mitja (1996): Masade duha, Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
43. Velikonja, Mitja (1996): Dvojna vpetost, Teorija in praksa 33 (5), str. 808-816.

ELEKTRONSKI VIRI:

1. Anafartalar Kahramani Mustafa Kemal için yazılan ilk siir. Dostopno na [http:// www.canakkale.gen.tr/bilinmeyenler/b7.html](http://www.canakkale.gen.tr/bilinmeyenler/b7.html) (vstop 15.4.2006).
2. Ataturk as Immortal Hero. Dostopno na <http://www.columbia.edu/cu/tsa/ata/halman.html> (15.4.2006).
3. Ataturkun hayati. Dostopno na <http://www.devletim.com/ataturk hayat i.asp> (13.05.2006).
4. Ataturks life. Dostopno na <http://www.ataturk.com/life.htm> (10.4.2006)

5. Mustafa Kemal Atatürk. Dostopno na <http://www.turkish-media.com/ata/ataturk.html> (13.05.2006).
6. Mustafa Kemal Atatürkün ilkeleri. Dostopno na <http://www.ataturkiye.com/icindekiler.html> (25.5.2006).
7. Mustafa Kemal Atatürk-Founder of the Republic. Dostopno na http://www.ataturk.com/index.php?option=com_content&task=view&id=13&Itemid=31 (24.04.2006).
8. Mustafa Kemal Atatürk-Hayati. Dostopno na http://www.ansiklopedi.gen.tr/index.php/Mustafa_Kemal_Ataturk#1881-1912 (15.4.2006)
9. Mustafa Kemal Atatürk-Hayati. Dostopno na http://www.ansiklopedi.gen.tr/index.php/Mustafa_Kemal_Ataturk#1919-1923 (15.4.2006)
10. Mustafa Kemal Atatürk-Hayati. Dostopno na http://www.ansiklopedi.gen.tr/index.php/Mustafa_Kemal_Ataturk#1923-1938 (15.4.2006).
11. Mustafa Kemal Atatürkün Anadolu'ya gelişi ve kongreler. Dostopno na <http://www.ait.hacettepe.edu.tr/egitim/ait203204/I8.pdf> (15.4.2006).
12. M. Kemal Atatürk Samsun'da. Dostopno na <http://www.mustafakemal.net/samsun.htm> (10.4.2006).
13. The new language. Dostopno na <http://www.turkishnews.com/Ataturk/language.htm> (13.5.2006).
14. Unesco resolution on the Atatürk centennial. Dostopno na <http://www.turkishnews.com/Ataturk/unesco.htm> (13.05.2006).